

UITGAVE VAN JOH. G. SCHIPPÉRUS
SCHIEVEENSTRAAT 26A, -:- ROTTERDAM

ZAAIENDE VOORWAARTS

DOOR

B. DAMME

AL ZAAIENDE VOORWAARTS —
VOOR HET NAGESLACHT DE OOGST

Groep van Uitgave J. G. SCHIPPERUS, Schieveenstraat 26a, Rotterdam.

Mensch dat is zich zelf te zijn.

Menschzijn is de roeping van ons allen.
MULTATULI

De natuurwetenschap leert ons dat de mensch een éénheid vormt met het „al wat is", d.w.z. de mensch is slechts als een klein deeltje van het *éene zijnde* te beschouwen. Slechts in vorm en aanleg onderscheidt hij zich van de hem omringende overige natuur, doch datgene wat het eigenlijke wezen van den mensch uitmaakt, de stof en de kracht welke hem samenstellen, is in niets verschillend, *kan* in niets verschillend zijn, want zooals gezegd: er is slechts één substantie of zelfstandigheid[1]). Plant, dier en mensch, de geheele organische en anorganische onze aarde, ons zonnestelsel, de vele andere zonnestelsels, in één woord *dit alles vormt te zamen* die oneindige, eeuwige éénheid, waarvan de hier genoemde dingen slechts als onderdeelen te beschouwen zijn. Geen tegenstellingen alzoo: geen god en natuur, geen kracht en stof als twee vreemd tegenover elkander staande dingen, doch één substantie, één „al wat is", slechts één oneindig zijnde.

***

Ook heeft de wetenschap ons aangetoond en dit op vrij verschillend gebied met tal van bewijzen doen zien, dat de mensch zich in den loop der eeuwen uit de z.g.n. lagere[2]) diersoorten heeft ontwikkeld. Evenals elk ander hooger, meerdeelig wezen of organisme uit de enkelvoudige cel, uit de beruchte eicel, n.l. zich heeft ontwikkeld, zoo ook de mensch, zoodat hij zich ook

[1]) Men zie hieromtrent Spinoza's Ethica. Deze wijsgeer uit de 17e eeuw kwam door louter denken reeds tot dezelfde uitkomst en het doet ons daarom zulk een genoegen, dat de natuurfilosoof E Haeckel in het 1e Hoofdstuk van zijn werk „Wereldraadselen" zoo ruiterlijk verklaart „zich te houden aan het zuivere en ondubbelzinnige monisme van Spinoza: de stof als de oneindig uitgebreide zelfstandigheid (uitbreiding) en de geest of de energie (denking) als de gewaarwordende en denkende zelfstandigheid zijn de beide fundamenteele attributen of grondeigenschappen van het allesomvattende goddelijke wereldwezen, van de universeele substantie."

[2]) In den zeer gewonen zin bezig ik hier de woorden z.g.n. lagere. In een éénig zijnde kan men moeilijk van hooger en lager spreken. Toch zal niemand willen ontkennen, dat de mensch op een hoogere sport der ladder van de evolutie zich bevindt, dan b.v de plant of het dier. Men moet nu eenmaal woorden bezigen om zijn gedachten weêr te geven. Is duidelijkheid van uitdrukking een zeer zware eisch dien de lezer stellen mag, deze zelf moet zijnerzijds van goeden wille zijn.

in dezen in niets van de overige natuur onderscheidt. Want, zooals Haeckel zegt: „De wereld is niets anders dan een eeuwige ontwikkeling der eeuwige en eenige zelfstandigheid". Wat voor de wereld geldt is voor de mensch evenzeer van kracht. Hij, als deeltje van dit eenig, eeuwig zijnde, volgt in dezen dezelfden weg.

Een één̂ig zijnde, in een eeuwigdurende beweging, waarin steeds uit het een het andere wordt of zich ontwikkelt: een eeuwig worden en vergaan, d i. weer anders worden, . . . dat is de kringloop waarin zich ook de mensch bevindt. Zóó wordt het hem bewust in dit kleine oogenblikje dag, dat hij het leven noemt — die korte dag van zijn bestaan, tusschen die twee nachten vóór en na zijn *mensch zijn*, gelegen. Om dan weer na zijn verscheiden als zoodanig, opgelost tot atomen en moleculen den eeuwigen dans in het oneindige voort te zetten, weer anders wordende, en weer . . . .

Wel verre er vandaan dat deze uitkomst der wetenschap ons in een levenverlammend pessimisme zal doen verzinken, is deze voor ons juist een spoorslag te meer om van het leven te maken wat er van te maken is. Zij wekt ons op te strijden voor een toekomst, waarin de menschen, na zich bevrijd te hebben van de vele verschrikkelijke droomen en fantazieën welke hun hersenen verwarren, hen dikwerf met krankzinnigheid dreigen of treffen; waarin zij zich bevrijd zullen hebben van de vele banden, welke hen op maatschappelijk, zedelijk en zooveel ander gebied nog knellen, het leven met vreugde zullen begroeten. Wetende dat zij als gelijkberechtigde wezens, allen evenzeer aanspraak hebben op al wat voor het leven noodig is en tot veraangenaming daarvan dienstig wezen kan, zal hun dit een spoorslag te meer wezen, om te streven naar een samenleving waarin zij elkander als gelijkberechtigde, als *op en voor het leven* benoodigde recht hebbende wezens zullen tegemoettreden. Waar ieder volkomen zichzelf wezen kan; vrij om te leven, zich te ontwikkelen, zich te geven zooals hij is, naar zijnen aard. In één woord te streven naar een toestand waarin ieder aan zijne roeping *mensch te zijn* zal kunnen beantwoorden, omdat de beletselen daartoe, welke nu nog bestaan, dan geen belemmering daarvoor zullen wezen.

Zoo hebben wetenschap en wijsbegeerte beiden ons gewezen in welke richting wij ons te bewegen hebben.

Het spreekt vanzelf dat deze ideën, welke v.n. in de laatste halve eeuw met kracht naar voren zijn gedrongen en door eminente mannen zijn gepropageerd, zooals Darwin, Büchner, Moleschot, Haeckel, en zooveel anderen, hun invloed op den tegenwoordigen mensch niet hebben gemist. Gevolg daarvan is dat de *wereld* en de daaruit voortvloeiende levensbeschouwing

van heden, hemelsbreed verschilt met die van eenige eeuwen geleden.

Was het toen de godsdienst en de daaraan beantwoordende wijsbegeerte, die de gedachten der menschen als het ware geheel beheerschte, thans is dit wel eenigszins anders. Werd toen algemeen als vaststaande aangenomen, dat God hemel en aarde en dus ook den mensch had geschapen, en dat deze alles naar zijn wil en welbehagen regelde en bestuurde; dat hij nauwlettend al de daden der menschen gadesloeg en ons naar zijn wil met eeuwige verdoemenis zou straffen of met eeuwige gelukzaligheid zou beloonen, velen zijn er thans die dit ontkennen — millioenen die er aan twijfelen. God, zoo leerde men, God had zon, maan en sterren, in het kort het gansch heelal geschapen om ons, den mensch, van dienst te wezen, wij hadden hem dus daarvoor te loven en te danken.

De vele rampen evenwel welke den mensch zoo dikwerf treffen, het vele onnoodige leed waardoor hij zich zoo vaak getroffen ziet en wat bij betere samenstelling en bestuur van een alwijs, alwetend, hoogst intelligent wezen en liefdevol vader achterwege zou gebleven zijn, doen velen *thans* twijfelen aan die alwijsheid, alwetendheid en liefde van dien intelligenten hemelheer. Het danken en loven bleef achterwege, en veranderde in kreten vol jammerklacht of vertwijfelden vloek.

De tijden dat de mensch dit alles als een dogma aannam, het zondig achtte, er aan te twijfelen, liggen gelukkig achter ons, al worden er helaas nog heden ten dage millioenen gevonden die deze dogma's belijden... met den mond. Maar dat het een zoo diep gevoelde overtuiging is als toen ter tijde, toen men er met vreugde zijn leven voor gaf, zooals de geschiedenis ons meldt dat duizenden deden, dat is zoo niet meer.

Want trots alles wordt het dag!

Tegenover die millioenen náámgeloovigen, die, hetzij uit vrees, traagheid of zwakte of oude sleur maar voortleven, is er een kern van menschen opgetreden, welke met al die dogma's hebben durven breken.

Zij hebben deze kritisch onderzocht, gewogen, doch te licht bevonden, toen zich er tegen verklaard. Zij durven moedig, aan de hand der wetenschap, voorwoorts schrijden, het leven léven, ontdaan van alle leerstellingen der buitenissige dogmatiek.

Immers het kon niet uitblijven, dat toen men bemerkte dat er een aantal dingen geschiedden, waarin het zelfs die almacht gods niet gegeven was om te kunnen ingrijpen, er velen twijfel in zich voelden opkomen aan die almacht. Wat eenmaal was geschied, kon nimmer meer ongedaan gemaakt worden, de dag van gister niet meer wederkeeren, wat dood is niet meer *als zoodanig* levend worden.

Waar was hier toch die almacht — vroegen velen? Was zij

niet *machtiger* dan die ijzeren noodzakelijkheid, waarmee, men zag dit immers, alles plaats had als feit van daaraan-voorafgaande oorzaak en gevolgenreeks?

Toen men bespeurde, dat de vele rampen welke ons menschen troffen en die bij een betere inrichting of bestuur van dien alwijzen, ons zoo liefhebbenden hemelheer achterwege gebleven zouden zijn, toen begon men ook aan dat doelmatige *„ dat alles om ons bestwil daar zijn en geschieden"* te twijfelen.

En zoo was er nog ontzaggelijk veel meer waaraan de nadenkende, zich rekenschap gevende mensch twijfel in zich voelde rijzen. Zoo kwam er nog hoe langer hoe meer waardoor er tweestrijd in zijn ziel ontstond. En van twijfel, tweestrijd, tot ontkenning van het ongerijmde, is voor hem die durft denken, die zijn rede durft gebruiken, niet zulk een groote stap.

***

Deze menschen nu, die zich hebben weten te ontdoen van de vele hun opgedrongen fabelen en legenden, die zich hebben weten te bevrijden van de vele versierde leugens die zij als onnutte ballast op hun marsch door het leven met zich voerden, zij zijn als het ware tot zichzelf gekomen. Zij hebben begrepen *zichzelf* te moeten helpen, op zichzelf te moeten vertrouwen in den grooten strijd *in* en *voor* het leven, òf smadelijk te moeten onder gaan. Zij zijn hun roeping „mensch-te-zijn" bewust geworden. Immers, toen het den mensch duidelijk was geworden dat daar geen almachtig, goedertieren, alwetend, albesturend vader in den hemel was, dat hemel, hel, zonde, deugd, enz. enz. niets anders dan droombeelden waren, door vrees en onkunde onstaan, door sluwen en machtigen in stand gehouden, door dichterlijke fantasie gekleurd . . .

Toen hij één onafgebroken strijd om te bestaan waarnam, waarin macht en list zegevierden — van recht en waarheid, liefde of moraal bijna geen sprake was... Toen hij zag dat hij als het ware gedwongen was om daaraan mee te doen, bespeurend dat tegenover het weinige geluk den mensch een overwegend leed beschoren was: dat zijn geluk bijna niet anders verkregen werd dan door het leed van anderen . . . . toen was het dat hij zich met walging van het leven vervuld voelde en vol vertwijfeling de hand aan zichzelf wilde slaan. Doch de wil om in het bestaan te volharden, de wil om zoo gelukkig als mogelijk is te leven, voor zich en zijne medemenschen zooveel mogelijk geluk te veroveren, dit deed in hem de lust ontwaken te strijden tegen alles wat het leven zoo onaangenaam deed zijn. Hij bestond eenmaal en aanvaardde het leven. Machtig wilde hij zijn om zich te handhaven. Was er geen god in den hemel

die over hem waakte, dan diende hij dit zèlf te doen en zoo goed als mogelijk was zou hij dit doen.

Was er hiernamaals geen paradijs, hij zou hier op aarde een zoodanig oord trachten te stichten.

Door nadenken en ervaring kwam hij er toe de middelen te vinden en toe te passen om zooveel mogelijk leed van zich te weren. Door mee te voelen het leed van anderen, en dit doende uit een welbegrepen egoïsme, kwam hij er toe tot de *oorzaken* van dit lijden door te dringen, om, die bronnen kennende, de middelen te bezigen om die onheilen te keeren.

Dit voelde hij, zou zijn taak wezen. Dezen strijd te voeren om geluk voor al wat leeft en voelt en lijdt, dit was het wat hem aantrok. En deze, zichzelf gekozen[1]) taak, kwam hem des te heerlijker voor, naarmate de daarvoor te voeren strijd des te zwaarder wezen zou. Om zich geluk te verwerven, dit voelde hij maar al te wel, behoorde hij zich vrij te kunnen bewegen en moesten er geen belemmeringen voor hem bestaan welke hem in dit bewegen konden hinderen. Zèlf te bepalen hoe te leven, vrij zich tegenover de hem omringende wereld en menschen te bevinden, geen anderen maatstaf tegenover deze laatsten er op na te houden dan tegenover hen te handelen zooals hij zelf door hen behandeld zou willen zijn, zóó voelt hij dat het wezen moet.

Want juist nu hij zich had bevrijd van de vele banden welke zijn geest gekluisterd hielden, nu bemerkte hij, nu moest hij des te sterker ondervinden, dat er een aantal koorden waren, waarmee men hem op ekonomisch, maatschappelijk, zedelijk, politiek en zooveel ander gebied nog gekneveld hield. Het gezag in zijn verschillende vormen belette hem z'n roeping, „mensch-te-zijn", te kunnen volgen. Het bleek hem noodig zich ook van al deze banden te ontdoen

Nieuwe vragen, nieuwe twijfel, nieuwe ontkenning.

Indien er geen buitenissige machten bestaan die ons leven, handelen, ons samenzijn besturen of regelen, hetzij direkt of indirekt, indien de vele fabelen, waarmee men ons zoolang heeft geknecht, versierde leugens blijken te zijn die geen ernstige kritiek kunnen doorstaan, die voor het licht der wetenschap moeten verdwijnen, waarom zullen wij ons dan door wezens van gelijke beweging als wij zelven zijn laten voorschrijven hoe te leven? hoe te handelen? wat te doen? ja zelfs ons recht op het leven te betwisten?

Met welk recht treedt toch de eene mensch op als meester

[1]) Ook deze zin is in de gewone beteekenis van het woord gebezigd. Een aantal oorzaken en motieven, zoowel in als buiten ons gelegen, nopen ons tot doen of niet te doen. De wil tot iets is ons bewust, de bepalende oorzaken zijn ons veelal duister.

niet *machtiger* dan die ijzeren noodzakelijkheid, waarmee, men zag dit immers, alles plaats had als feit van daaraan-voorafgaande oorzaak en gevolgenreeks?

Toen men bespeurde, dat de vele rampen welke ons menschen troffen en die bij een betere inrichting of bestuur van dien alwijzen, ons zoo liefhebbenden hemelheer achterwege gebleven zouden zijn, toen begon men ook aan dat doelmatige „*aan dat alles om ons bestwil daar zijn en geschieden*" te twijfelen.

En zoo was er nog ontzaggelijk veel meer waaraan de nadenkende, zich rekenschap gevende mensch twijfel in zich voelde rijzen. Zoo kwam er nog hoe langer hoe meer waardoor er tweestrijd in zijn ziel ontstond. En van twijfel, tweestrijd, tot ontkenning van het ongerijmde, is voor hem die durft denken, die zijn rede durft gebruiken, niet zulk een groote stap.

***

Deze menschen nu, die zich hebben weten te ontdoen van de vele hun opgedrongen fabelen en legenden, die zich hebben weten te bevrijden van de vele versierde leugens die zij als onnutte ballast op hun marsch door het leven met zich voerden, zij zijn als het ware tot zichzelf gekomen. Zij hebben begrepen *zichzelf* te moeten helpen, op zichzelf te moeten vertrouwen in den grooten strijd *in* en *voor* het leven, òf smadelijk te moeten onder gaan. Zij zijn hun roeping „mensch-te-zijn" bewust geworden. Immers, toen het den mensch duidelijk was geworden dat daar geen almachtig, goedertieren, alwetend, albesturend vader in den hemel was, dat hemel, hel, zonde, deugd, enz. enz. niets anders dan droombeelden waren, door vrees en onkunde onstaan, door sluwen en machtigen in stand gehouden, door dichterlijke fantasie gekleurd . . .

Toen hij één onafgebroken strijd om te bestaan waarnam, waarin macht en list zegevierden — van recht en waarheid, liefde of moraal bijna geen sprake was... Toen hij zag dat hij als het ware gedwongen was om daaraan mee te doen, bespeurend dat tegenover het weinige geluk den mensch een overwegend leed beschoren was: dat zijn geluk bijna niet anders verkregen werd dan door het leed van anderen . . . . toen was het dat hij zich met walging van het leven vervuld voelde en vol vertwijfeling de hand aan zichzelf wilde slaan. Doch de wil om in het bestaan te volharden, de wil om zoo gelukkig als mogelijk is te leven, voor zich en zijne medemenschen zooveel mogelijk geluk te veroveren, dit deed in hem de lust ontwaken te strijden tegen alles wat het leven zoo onaangenaam deed zijn. Hij bestond eenmaal en aanvaardde het leven. Machtig wilde hij zijn om zich te handhaven. Was er geen god in den hemel

die over hem waakte, dan diende hij dit zèlf te doen en zoo goed als mogelijk was zou hij dit doen.

Was er hiernamaals geen paradijs, hij zou hier op aarde een zoodanig oord trachten te stichten.

Door nadenken en ervaring kwam hij er toe de middelen te vinden en toe te passen om zooveel mogelijk leed van zich te weren. Door mee te voelen het leed van anderen, en dit doende uit een welbegrepen egoïsme, kwam hij er toe tot de *oorzaken* van dit lijden door te dringen, om, die bronnen kennende, de middelen te bezigen om die onheilen te keeren.

Dit voelde hij, zou zijn taak wezen. Dezen strijd te voeren om geluk voor al wat leeft en voelt en lijdt, dit was het wat hem aantrok. En deze, zichzelf gekozen[1]) taak, kwam hem des te heerlijker voor, naarmate de daarvoor te voeren strijd des te zwaarder wezen zou. Om zich geluk te verwerven, dit voelde hij maar al te wel, behoorde hij zich vrij te kunnen bewegen en moesten er geen belemmeringen voor hem bestaan welke hem in dit bewegen konden hinderen. Zèlf te bepalen hoe te leven, vrij zich tegenover de hem omringende wereld en menschen te bevinden, geen anderen maatstaf tegenover deze laatsten er op na te houden dan tegenover hen te handelen zooals hij zelf door hen behandeld zou willen zijn, zóó voelt hij dat het wezen moet.

Want juist nu hij zich had bevrijd van de vele banden welke zijn geest gekluisterd hielden, nu bemerkte hij, nu moest hij des te sterker ondervinden, dat er een aantal koorden waren, waarmee men hem op ekonomisch, maatschappelijk, zedelijk, politiek en zooveel ander gebied nog gekneveld hield. Het gezag in zijn verschillende vormen belette hem z'n roeping, „mensch-te-zijn", te kunnen volgen. Het bleek hem noodig zich ook van al deze banden te ontdoen

Nieuwe vragen, nieuwe twijfel, nieuwe ontkenning.

Indien er geen buitenissige machten bestaan die ons leven, handelen, ons samenzijn besturen of regelen, hetzij direkt of indirekt, indien de vele fabelen, waarmee men ons zoolang heeft geknecht, versierde leugens blijken te zijn die geen ernstige kritiek kunnen doorstaan, die voor het licht der wetenschap moeten verdwijnen, waarom zullen wij ons dan door wezens van gelijke beweging als wij zelven zijn laten voorschrijven hoe te leven? hoe te handelen? wat te doen? ja zelfs ons recht op het leven te betwisten?

Met welk recht treedt toch de eene mensch op als meester

---

[1]) Ook deze zin is in de gewone beteekenis van het woord gebezigd. Een aantal oorzaken en motieven, zoowel in als buiten ons gelegen, nopen ons tot doen of niet te doen. De wil tot iets is ons bewust, de bepalende oorzaken zijn ons veelal duister.

over den ander? Met welk recht beschikt hij over eens anders vrijheid, leven, welzijn en dies meer? Heeft ieder onzer dan niet gelijkelijk recht op eigen leven? Niet recht op al wat daartoe benoodigd is? Niet recht te leven zoo hij dit verkiest? Is er dan verschil tusschen mensch en mensch, in dezen zin dat de één als meester heeft te bevelen, de ander als slaaf te gehoorzamen? Zou het waar zijn dat er menschen met blauw en anderen met gewoon bloed in hun aderen hier op aarde rondwandelen?

Vanwaar hun recht om te bevelen? enz. enz.

Het antwoord op al deze vragen kon niet twijfelachtig wezen. Dit recht tot heerschen over anderen *bestaat niet*. De mensch is als mensch de gelijke van den ander. In vorm, kleur, aanleg, karakter moge hij wel verschillen van andere natuurgenooten, dit maakt daarom nog niet uit, dat de een de slaaf behoort te zijn van dien ander. Ook dit, gezag over mensch door den mensch is een versierde leugen[1]).

Geen recht, maar macht en willekeur, dat is de bron waaruit veel ellende ontstaat. Macht en dwang door anderen over hem uitgeoefend, hebben hem het geloof *in eigen recht* ontnomen, hebben den mensch aan zichzelf doen twijfelen. En die twijfel moet verdwijnen, *eigen recht* hernomen worden.

Zoo breidt de strijd zich uit en wordt hij steeds grooter, zwaarder te voeren. Hij die zich uit de geestelijke slavernij heeft weten te ontworstelen, hij zal, hij *moet* noodwendig ook beseffen, dat wil hij als mensch leven en zich bewegen kunnen, hij zich dan ook te bevrijden heeft van al wat hem op zedelijk, maatschappelijk ekonomisch en elk ander denkbaar gebied, gebonden houden wil.

Vrij, zichzèlf, wil en *moet* hij wezen; zóó wil hij als mensch door het leven gaan.

Een onafgebroken strijd, steeds zwaarder wordende, is thans voor hem geboren. Zoowel *in* hem, als met de hem *omringende* buitenwereld wordt deze nu gevoerd. Een voortdurend op de hoede wezen om ten allen tijde in alle omstandigheden zichzelf te zijn en te blijven, ziedaar hetgeen hem wacht.

---

[1]) Bedoeld wordt het gezag dat men met dwang anderen oplegt. Als iemand een ander uit achting eerbiedigt of uit welbegrepen eigenbelang als zijn meerdere erkent, dan heeft dit niets met het hier behandelde te maken. Hem, van wien men verwacht het best een gevaar van ons af te kunnen keeren, zal men zijn vertrouwen schenken; men volgt zijn orders-op. Bij ziekte raadpleegt men een dokter: men geeft het hoogste wat een mensch te geven heeft, het leven, in zijne handen en vol vertrouwen onderwerpt men zich aan wat hij ons ordineert. Zoo is er meer.

Het is noodig te weten, dat hij, die zich opmaakt dit hoogst denkbare ideaal te bereiken, zijn weg door het leven niet met rozen bezaaid zal vinden. Het is noodig dat hij die zonder goden, zonder meesters, hetzij dit menschelijke wezens of papieren meesters zijn, den weg, zijn eigen weg wil gaan, weet dat hij een zware taak gekozen heeft. Een taak die dikwerf vèr boven zijne krachten schijnt, v.n. in de hedendaagsche omgeving waarin wij leven.

Hij dient te weten en zich daarop voor te bereiden en te sterken, dat het streven daarnaar niet anders dan gepaard zal gaan met veel, zeer veel lijden, tegenslag, miskenning, laster en verguizing. Dat men dikwijls méér dan mensch zal moeten schijnen, om te volharden bij zijn voorgenomen doel.

Doch „er is immers geen andere weg ten hemel dan over Golgotha". En dat dit zoo is, men kan *er van op aan*.

Mensch te zijn is ons aller roeping, doch het is een zware roeping tevens. Leven en handelen jegens anderen, zooals men door anderen wil behandeld wezen, zonder op iemands vrijheid inbreuk te maken, steeds ervoor te waken dat anderen zijn vrijheid niet aanranden; strijden tegen een omgeving waarin de rechten van het individu, van den mensch, niet worden erkend, voorwaar het is niet gemakkelijk. En temeer zal hij dit ondervinden, omdat zelfs de edelste onder ons nog maar een mensch is, met de fouten en gebreken welke hem aankleven, omdat zelfs de edelste onzer geen „heilige" te noemen is, terwijl men van hem juist, méér dan van elk ander, dit verwacht.

Hij nu die dit alles weet en toch zijne roeping wenscht te volgen; die van al het kleine gedoe en gemier om kleine belangetjes der meesten onzer, het oog gericht wil houden op die dingen die hem waardevoller zijn, die aan het leven werkelijke waarde geven, hij dient vervuld te zijn van hetgeen hij wil. Hij dient te weten wat hem wacht, er op voorbereid te zijn dat straks allen op hem zullen komen aanstormen.

Hij dient zich te harden tot dien aankomenden strijd. Hij dient te beschikken over de noodige energie, over een krachtigen geest om staande te blijven, trots alle verleiding van zelfs hen die hem het liefst op aarde zijn en hem zouden willen verlokken zich aan die zware taak te onttrekken. Geld, eer, roem moeten hem evenmin kunnen beinvloeden als laster, miskenning, smaad.

Hij moet den krachtigen wil bezitten, noch den meester, noch den slaaf van anderen te wezen, daar hij in beide gevallen zichzelf verlaagt. Hij dient een fijngevoelig hart te bezitten dat hem het lijden, anderen aangedaan, levendig doet beseffen, zonder dat dit in een ziekelijk medelijden ontaardt. Hij moet

verstandelijk te werk gaan, steeds de rede raadplegen, om tot de *oorzaken* van dit lijden door te dringen, deze zoo trachten te verwijderen. Geen ijdele strijd alzoo voeren tegen de *gevolgen* alleen, terwijl de *oorzaken* onaangetast blijven.

Een onbevangen geest, een fier onafhankelijk karakter, een gevoelend hart dat geleid wordt door de rede, mag hem niet ontbreken. Noch in zelfoverschatting, noch in valsche nederigheid, dient hij zich groot te gevoelen. In alles natuurlijk en oprecht, dat is in alles wáár te zijn, geeft hij zich zooals hij is.

Zoo leeft en werkt en streeft en poogt de mensch, die tracht zichzelf te zijn, die tracht en ernaar streeft zijn medemenschen hiertoe op te wekken. Wat deert het hem, of hij met spot en smaad dit pogen ziet begroet? Wat deert het hem, of hij al waarneemt dat na jarenlang streven slechts nog maar een enkele schrede is afgelegd op dien moeitevollen weg naar vooruit? Hij wist het immers dat eer er een enkele pas gevorderd werd, er duizenden bezwaren te overwinnen zouden zijn. Wat deert het hem of hij de menigte al jagen ziet naar de hem zoo nietig voorkomende dingen? Hoogstens zal hij zich bedroeven zoo hij enkele vrienden, die eens met hem voor dezelfde idealen voelden, ziet afwijken en zwenken: het zal hem een spoorslag te meer zijn om op zijn hoede te wezen. Want hoog boven dit alles verheven ziet hij zijn ideaal in reinheid schitteren en houdt hij dit in het oog.

Hij weet zich sterk, omdat de onwrikbare overtuiging bij hem geworteld zit, dat trots alles, trots den tegenstand van bijna allen en alles, iedere dag hem strijdend nader brengt tot dit zijn ideaal. Hij smaakt het onuitsprekelijk genoegen, dat, al keert zich ook alles tegen hem, dit niet beletten kan, dat die eeuwigdurende evolutie, waaraan ook de mensch en zijn samenzijn niet van is buitengesloten, eenmaal den dag zal brengen waarop de menschen als vrije, gelijkwaardige wezens elkander begroeten zullen. Deze toekomstdroom van heden — eenmaal zal hij de werkelijkheid wezen.

Mocht er dan een andere Diogenes uitgaan om *menschen* te zoeken, dan zullen deze van alle zijden op hem tegenstroomen.

En op zijn vraag: Waar is nu de mensch? zullen zij hem antwoorden: „Ziet ons allen, wij *trachten* mensch te zijn".

Hoog is het ideaal — zwaar is daarom de strijd, maar heerlijk schoon zijn beiden.

Wie is er die *géén* mensch zou willen zijn?

Wie die den strijd daarvoor zal ontvlieden?

Welnu, wij hebben dien toekomstdroom tot werkelijkheid te maken! Wie voelt niet voor die schoone taak?

1911.

EIGEN RECHT.

„Er ontbreekt een geloof aan het *eigen recht* . . . leugen heerscht en oogendienerij," zegt Nietzsche in de voorrede van zijn werk „De wil tot macht."

Juist, het geloof aan *eigen recht* ontbreekt.

In onzen tijd voornamelijk, nu men bijna over niets anders hoort spreken dan over rechten van verschillenden aard, rechten waarvan wij niet eens wisten dat wij ze bezaten, rechten die ons koud laten, ook om ze te begeeren, erger nog, die ons tegenstaan als zoodanig, rechten die zoo zuiver omschreven zijn, dat de mannen van het vak, de „Mr.'s in de rechten" voortdurend met elkaar aan het twisten zijn over de juiste uitlegging van een zeker omschreven iets . . . Van *eigen recht*, van het recht dat *ieder* onzer, krachtens zijn geboorte, krachtens zijn mensch-zijn, zijn persoonlijkheid zelve bezit, van dit eigen recht wordt niet gesproken. Ja, er heerscht een wantrouwen op dit gebied jegens *zichzelven*, zoodat *de naaste* zich voorloopig niet te beklagen heeft.

Is het individu dan teruggebracht tot niets? Telt hij dan niet meer meê? Heeft hij zelf dan geheel geen recht? Ook niet wanneer zijn bestaan en welzijn worden bedreigd of genegeerd?

Alle z. g. n. rechten hinderen ons veelal in onzen groei en bevorderen de ontwikkeling geenszins.

Eigen recht zou dit laatste eerst ten goede komen.

Vandaar dan ook dat dit veeleer op den voorgrond zou moeten gevonden worden. Niet zooals thans het geval is dat men het zoo heeft weten te verdringen dat men twijfelt of er nog vrije-rechtbezittende menschen gevonden worden.

Thans wordt er over alles en nog wat geredetwist *over* de hoofden der individuen heen, terwijl men deze zelve, zij die dan toch zeker het grootst belang er bij hebben, om zekere overeenkomsten, rechten geheeten — *zelf* te behandelen, ter ééner of anderer tijd komt verrassen, evenals de goede Sint: de kinderen — met een of anderen nieuwen „rechtstoestand", welke veelal niet naar het genoegen der betrokkenen uitvalt.

Wat baten al die z.g.n. rechten, indien het individu zichzelf niet berechten mag, niet zèlf zijn overeenkomsten bepalen kan? En toch, niemand beter dan hij zelf kan weten hoe hij iets wil.

Om echter misverstand te voorkomen, wensch ik er op te wijzen, dat hier vooralsnog geen pleidooi gehouden wordt voor de rechten van Nietzsche's „Uebermensch".

Ik spreek van niets anders nog dan van „menschenrechten" en deze redeneering is dan ook nog maar „al te menschelijk": d. w. z. ik heb hier alleen slechts een zeer mogelijk te bereiken „menschelijk ideaal voor het oog".[1])

Het ideaal van het gelooven in *eigen recht*.

Hier gaat het dus er niet om de z. g. n. rechten van zulk danige wezens te bepleiten wien het niets. schelen kan, *hoe* hun wenschen en willen bevredigd worden — al gaat dit ook gepaard met het wêe van duizenden, want of deze *Ueber-* of *on-*menschen heeten, deze hebben wij in onzen tijd genoeg. En deze scheppen zich dan ook wel rechten. Doch het gaat er om te spreken over het recht dat ieder onzer bezit, maar waarmee bijna geen onzer meer is vertrouwd.

Doch afgezien van dit uiterste in Nietzsche's ideeën, de prikkeling door hem op ons uitgeoefend door dit gezegde, is juist in onzen tijd van algeheele verslapping, van een moeheid en laakbare onverschilligheid, een „na ons de zondvloed" meer dan noodig, daar zij in staat is om velen onzer voor een algeheel verval, voor een dof berusten, voor apathie te behoeden.

Eigen recht! Spreek er eens over. Tien tegen één dat men u zal toevoegen: een mensch mag niet zelf zijn eigen zaak berechten. God, de Staat, de gemeenschap, enz. zullen voor uw rechten waken. Doch ik vraag, wat baten alle z. g. n. rechten dezer brokstukken van welwillende genâ, of door vrees noode weggeworpen afgekloven beenderen, indien men nimmer, zelfs ook maar één oogenblik, zichzelve wezen mag, in vrijheid, eigen leven regelen kan, eigen recht niet mag bepalen?

„De leugens der maatschappij"[2]) zijn al aardig op weg om van den mensch een machine, een automaat te maken, van wien men wel verantwoording eischt zijner daden, maar dien men op de wijze, zooals er in ons midden met hem wordt omgesprongen, niet als toerekenbaar kan beschouwen, omdat hij te vaak *gedwongen* wordt iets te doen of te laten tegen zichzelven in, waarvoor hij zelf niet *verantwoordelijk* kan zijn. En weder, men versta goed wat ik hiermee bedoel. Ik beweer hier niet dat de normale goed ontwikkelde mensch niet toerekenbaar zou zijn, dit ligt hier buiten beschouwing. Maar wat ik wel beweer is, dat, wil men volle verantwoording van den mensch eischen, dan moet de mensch ook in de gelegenheid zijn om iedere daad, welke hij verricht, nauwkeurig te kunnen overwegen, en tevens de *vrijheid* bezitten datgene te doen wat hij zelf oordeelt goed te zijn.

---

[1]) Een van Nietzsche's werken.

[2]) De titel van een werk van Max Nordau.

De mensch van heden, *kan*, door verschillende omstandigheden hierin belemmerd, dit thans niet. En zoodoende is hij helaas, afgezien nog van alle *zielkundige* kwesties die ten nauwste hiermee in verband staan, maar al te vaak meer een *willoos* werktuig ten dienste van anderen, dan een zelf-willend en bewust-handelend persoon.

Wat baten alzoo alle z g. n. rechten van verschillenden aard? Wat baat zelfs de z g. n. sociale gelijkberechtigdheid, wat dit alles te saâm, daar waar men deze voor u pasklaar gemaakt en omschreven heeft?

Nog eens, dit zijn *geen rechten*, het zijn toegeworpen brokken van genâ-betoon der machthebbers van dit oogenblik.

Want macht heerscht in ons midden. Een leugen van hèn die het u anders zeggen.

Hoe willen zij die macht ontberen met hen die macht bezitten over rechten spreken? Dwaasheid is het zulks te meenen. Wat is zelfs het door allen erkende(!?) „recht op het leven", wanneer men wel zegt u het leven te gunnen, doch u de levensvoorwaarden onthoudt en betwist?

En dit is toch heden zoo het geval. En deze onzinnige, onhoudbare toestand zal zeer zeker zoolang duren, totdat ieder van *eigen recht* doordrongen wezen zal. Zou het ook wel mogelijk zijn dat het „feit van het leven" zoo door anderen betwist werd, indien ieder van het *eigen recht op het leven* doordrongen was? Ik betwijfel het ten zeerste. Zoodra dit voldoende aanwezig is — en het is in de allereerste plaats noodig dit te kweeken — zoodra *eigen recht* ieder helder voor de oogen staat, dan zullen alle andere z.g.n. rechten u niet belangrijk meer voorkomen. Velen zullen overbodig blijken en moeten verdwijnen, alzoo plaats maken voor wat wel degelijk als recht te noemen is. Geen z.g.n. recht zal men u vrijwillig toestaan, omdat macht en willekeur, maar goed geregelementeerd, in ons midden heerscht. Indien *eigen recht* bij ieder diep genoeg doordrongen is, en gevoeld wordt dat men er *zelve* ook is, dan is datgene bereikt wat ieder onzer wenscht.

Zelfvertrouwen kweeken, vertrouwen weten in te boezemen dat de mensch zelve ook **iets** is, en waarlijk niet het minste, is een allereerst vereischte daartoe, vandaar dat ik tot ieder uwer afzonderlijk spreek, omdat ik den persoon een wijle tot zichzelven bepalen wil.

* * *

De vereeniging van verschillende individuen vormt als som de samenleving, de maatschappij, de staat of hoe men ook een menschelijke groepeering heeten wil. De individu is dus de spil waar alles zich om beweegt. Zijn recht is ouder dan zijn samenzijn. Het recht dat dit samenzijn, hoe dan ook, verkregen heeft,

is van jonger datum en nooit zoo zuiver te omschrijven als dat van ieder onzer, omdat bijna iederen vorm van overeenkomst grootendeels ontsproten is door *overmacht* aan de éene en een *aanvaarden moeten* aan de andere zijde. Wanneer onze samenleving in waarheid uit *gelijkberechtigde* wezens bestond, en ieder dezer dit zou handhaven, zij zou er heel wat anders uitzien dan zulks thans het geval is. Daar, waar verschillende personen met elkaar overeenkomsten sluiten of aangaan, zonder belemmering of dwingenden invloed van derden te ondergaan, waar *zij zelven* overeenkomen iets te doen, waar zij alzoo gezamenlijk door evenveel belang daartoe gedreven worden — daar kan men van recht, van rechtstoestanden spreken. Doch daar, waar wij het z.g.n. recht overgedragen zien in handen, van derden, welke als het ware buiten die overeenkomst staan, doch zeggen dat te handhaven: of wel, door invloeden hierbij gesteund, dit z.g.n. recht naar eene zijde weten te doen overhellen; of waar men dit als een heerscher brutaal wegvaagt en daarvoor eigen bevelen in de plaats geeft, daar is géén sprake meer van *recht*, maar van *macht*.

De oorspronkelijke rechtstoestand is verdrongen, macht van enkelen is daarvoor in de plaats getreden. En dit nu kan alleen dan mogelijk zijn, wanneer *geen* geloof, *geen* diep gevoel voor *eigen recht* bestaat, wanneer de mensch gereduceerd is tot een *nul*.

* * *

Voor mij is altijd nog het beste beeld wat ik mij denken kan van een zuiveren rechtstoestand, de cirkel. Daar waar immers de gebogen lijn overal evenwijdig van het middelpunt verwijderd is, daar is ieder gedeelte van deze lijn noch dichter, noch verder dan elk ander deel van dit middelpunt verwijderd.

Noem nu het middelpunt *recht* of overeenkomst door gelijken aangegaan; en deze gelijkbelanghebbenden zijn evenzoo om dit punt heen geschaard als de gebogen lijn van den cirkel, dan hebt gij een zuiver beeld van dezen toestand aanschouwelijk voorgesteld.

En wanneer nu ieder de overeengekomenen nauwkeurig ervoor waakt, dat anderen hem niet verdringen van zijn plaats — dus niet alleen *vertrouwen* hebben in hun eigen recht maar dit ook *handhaven*, dan is het niet mogelijk, dat de lijn die getrokken is om het punt, het *recht op leven* en *alles wat daarbij noodig is*, er zoo verschrikkelijk willekeurig uit zou zien als thans het geval is in onze z.g.n. maatschappij.

„Maar eigen recht, dit zou de chaos te voorschijn roepen!"

Wij vragen of onze z.g.n. maatschappij dan niet zulk een chaos is. Wij vragen: of in een samenleving waar „eigen recht"

bij ieder diep gevoeld aanwezig was, met de *wil* daarbij dit te handhaven, of daar toestanden zouden kunnen bestaan zooals wij deze nu kennen en waarnemen. Of men daarmee genoegen nemen zou? Of het mogelijk, denkbaar zelfs zou zijn, dat datgene wat voor allen — voor *allen*, hoort gij — aanwezig is, en benoodigd als noodzakelijke voorwaarde van ieders bestaan, waar ieder krachtens zijn mensch-zijn alleen reeds aanspraak op heeft en thans het uitsluitend eigendomsrecht (??) van enkelen wezen zou, terwijl millioenen ontberen, wij vragen: of zoo iets mogelijk wezen zou, indien ieder eigen recht *op al wat is en benoodigd is voor het leven* gevoelde. Is dat nu wat men beschaving heet? Wat men een rechtstoestand wil noemen?

O! dan heeft Nietzsche hierin wel gelijk, dat hij *beschaving temmen* noemt, moraal, deugd, godsdienst enz. narcotische middelen om den mensch pas-klaar te maken, africhten voor de kudde noemt. Beschaving in dien zin genomen bestaat dan wel — beschaafde menschen?! neen! Scherp, snijdend zelfs, maar waar.

Het vertrouwen in *eigen recht* moet geleerd worden. Sedert de mensch goden ontwassen is moet hij dit ook de „slechte herders"[1]) doen, alzoo zichzelven leeren zijn, zichzelven leeren vertrouwen, zich „eigen recht" scheppen en veroveren.

Nu nog een zeer zwak plantje zijnde, eeuwenlang door woekerplanten van verschillenden vorm en aard, verschillende z.g.n. rechten uit ons midden, verstikt, heeft het een zorgvuldige verpleging noodig, opdat het eenmaal als 'n krachtige boom moge bloeien en ons verkwikking brengen zal.

Alle z.g.n. rechten baten niets en geven niets zoolang in *eigen recht* niet wordt geloofd, het eenige, het eigen recht niet voor ieder onzer bestaat. Doch dit eischt van ons, willen wij daartoe geraken, ook al onze energie.

Hierop te wijzen was voorloopig slechts mijn doel.

---

[1]) Tooneelspel van Octave Mirbeau.

Noch God, noch meester.

Noch God, noch meester! — Deze kreet in de laatste helft der vorige eeuw door Blanqui geuit, begint hoe langer hoe meer baan te breken en weerklank te vinden. Deze kreet, deze uiting, waarvan men thans beter de waarde die wij er aan hebben te hechten, begint te gevoelen, zoodat ze thans meer begint door te dringen in de hersenen der arbeidende en niet-bezittende massa, deze kreet zal zeker eenmaal omgezet worden in de daad. Eerst wanneer de geestelijke dwang het denken niet meer aan banden leggen zal, wanneer de dwingelandij van den meester u niet meer in uw doen en laten en uw handelen zal belemmeren, zal de tijd daar zijn voor de ontwikkeling eener vrije samenleving.

God en meester. — De een de slavendrijver van uw geest, uw ziel, uw denken, de ander van uw lichaam, uw willen, begeeren, handelen.

Deze twee faktoren hielden den mensch als slaaf geketend en *met* deze twee is de mensch slaaf en blijft hij dat ook. En toch zijn deze twee woorden slechts benamingen, zijn het slechts fikties. Zij beduiden niet iets dat werkelijk bestaat. Deze voorstellingen van onzen geest, zijn slechts zoolang *iets* waaraan wij onderworpen zijn, als wij er waarde aan hechten en macht aan toekennen. Deze ideeën oefenen slechts zoolang hun macht over ons uit, zoolang wij ze, als 'n erfenis van vroegere geslachten aanvaard hebbende, accepteeren. En aangezien er meer is dat wij slechts te aanvaarden hebben, omdat het nu eenmaal vóór ons, *zonder* ons en zelfs tegen ons reeds daar was, zoo staat het toch aan ons, of wij die erfenis ongeschonden zullen bewaren, en haar als een heilige reliek aan onze nakomelingen zullen overdragen, ja of neen.

Toch oefenen deze waanvoorstellingen een zeer noodlottigen invloed op ons uit en zij zullen dat blijven doen, zoolang wij zelf niet den moed bezitten, te erkennen dat God of meester inderdaad niet op de werkelijkheid, maar op onze verbeelding gegrondvest zijn, dat zij dus niet boven ons als een ongenaakbaar iets verheven zijn; zoolang wij die beiden boven ons dulden, zoolang gaan wij er onder gebukt, maar langer niet.

Maar, hoor ik mij al door velen toeroepen, z.g.n. vrije denkers: God, nu ja 'n fiktie, een waan een droom, doch de meester, dat is toch de werkelijkheid.

Ja, zoolang gij den „meester" erkent, langer niet. Als mensch zijn wij van nature allen gelijk. 't Zou aardig zijn als de natuur meesters en slaven voortbracht. 't Is de mensch die dezen toestand in 't leven geroepen heeft in barbaarsche tijden; 't is de mensch die door 't gebruik der rede en 't gevoel der menschenmin

die toestanden moet doen verdwijnen. De mensch der toekomst behoort zichzelf en moet zichzelf behooren.

Maar, werpt men u tegen, zelfs in de dierenwereld ziet men toch, dat de in gezelschap levende, de oudsten, slimsten of sterksten als meesters over de kudden erkennen en deze ziet men dan ook in waarheid als de meesters van de troep erkennen.

Een schoon voorbeeld voorwaar om de sluwheid, ouderdom, of 't ruw geweld als redenen te omkleeden, omdat er toch een „meester" zijn moet! Alsof wij, als mensch, niet veeleer waarde hebben toe te kennen aan zedelijk en verstandelijk overwicht, niet om ons blindelings weer aan de verstandigsten en zedelijksten te onderwerpen, maar omdat wij uit den aard der zaak zelve ervan overtuigd zijn, dat ons welbegrepen eigenbelang, om van niets anders nog te spreken, de rede het ons zegt, dat zoo wij ons richten naar datgene, waarvan wij overtuigd zijn dat het goed is, wij zoo ook ons bestwil er mee beoogen.

Zeker, de natuur heeft sommigen meer begaafd met verstand dan anderen. 't Zou dus dwaasheid wezen ons hun raadgevingen niet ten nutte te doen zijn. Zullen wij bij ziekte niet den arts ontbieden, omdat wij veronderstellen dat hij meer van onze gekneusde organen of ziekteverschijnselen afweet dan wij zelven? Of zullen wij zoo dwaas zijn en dan roepen: „Neen, geen arts, hij zij geen meester over mijn lichaam!" Dit zou de dwaasheid ten top voeren zijn. De rede zegt ons dus zelve waar wij den raad, de hulp en de lessen van anderen inroepen en wij ons aan deze onderwerpen moeten.

Doch dat sluit nog niet in zich, dat hij wiens raad wij als goed erkennen, daarom de heerscher in alles zou moeten zijn. „Ik zou mij geen monsterachtiger vergadering kunnen voorstellen, dan een vergadering van de grootste geleerden op verschillend gebied indien deze ooit geroepen werden om gezag uit te oefenen", alzoo ongeveer Bakounine. En zoo is 't De verstandigsten behooren daarom nog geen heerschers te zijn. Want de natuur heeft ook sommigen met meer dierlijke kracht begaafd. Stel nu, dat deze zich louter op hun kracht beroepen en dat zij daarom alleen de meesters zouden moeten zijn, zooals er tijden waren. Dit zou ons terugvoeren naar het tijdperk van barbaarschheid, veeleer dan dat het ons voorwaarts brengen zou.

God — God is door de slagen, hem door de groote denkers in den loop der tijden toegebracht zoo verwond, dat het hem alleen door de hulp van eenigen zijner trouwe vazallen is mogen gelukken, zich in een stil hoekje een schuilplaats te bereiden, waar hij rustig zal sterven. God — zoo zoetjes aan wijkt dit spookbeeld der menschen hoe langer hoe meer voor

't licht der rede. De vroegere machtige Heer der Heischaren ligt te zieltogen, en zijn voortbestaan is slechts 'n kwestie van tijd. De schaduw van den eens zoo machtige is nog maar overgebleven en vindt als *onbepaald*, *onpersoonlijk* Wezen, *Algeest*, *Alwezen*, enz. in de hoofden der theosofen en Hartmanianen en anderen, nog slechts 'n filosofische schuilplaats.

Doch de meester — zwaren strijd zal 't nog kosten dit tweede spookbeeld uit 's menschen hersenen te verdrijven. De meester: als wezen van gelijke beweging als wij zelven zijn, stond de meester tegenover den slaaf, den hoorige, den arbeider van thans. Wiens slagen ik voel, diens wil moet ik gehoorzamen; dat is geen waan, d.i. de werkelijkheid — zoo redeneerde men, en men doet 't nog. Hij, de meester, is de inkarnatie van 't gezag in vleesch en been, waaraan wij ons moeten onderwerpen en zullen moeten onderwerpen. En men onderwierp zich en zal dat doen, omdat men niet vroeg: Waarom onderwerp ik mij? Waarom? Vanwaar heeft hij gezag?

Hoe zou men 't stellen zonder een meester? Er moet gezag zijn. Eén moet gezag hebben, moet bevelen, terwijl de anderen uitvoeren datgene wat die één gelast. De boel zou immers in 't honderd loopen indien er geen „meester" was. Ik vertrouw, dat zij die zoo redeneeren, niet veel vertrouwen stellen in zichzelf ten eerste, en geen vertrouwen hebben op den mensch als redelijk wezen in 't algemeen ten tweede. Eén kan over zekere zaak het beste 'n oordeel vellen; wij, de anderen, zullen daarnaar handelen, maar hier komt 't gezags-idee te voorschijn. Omdat wij zagen dat de zaak goed verliep na zijn raad te hebben opgevolgd, moet *hij* 't daarom in andere zaken en ten allen tijde zijn, naar wiens raad wij ons voegen zullen? Zoolang wij de idee met ons dragen: de „meester" is noodig, zoolang is de menschheid verdeeld in heerschers en slaven. Zoolang degradeeren wij ons zelf als mensch. Zoolang is er plaats voor heersch- en gemakzucht, luiheid en vrees. Hoe? Gij die 'n God ontberen durft, gij durft niet u zelve zijn? maar zult gij U buigen voor uwsgelijke? Gij zult nog dan 'n deel dier Godheid zien en eeren, en de macht die gij eerst aan God toeschreeft, overdragen willen op den mensch! U nieuwe Goden scheppen! Een mensch met macht bekleeden! De parlementair. Het Parlement, de laatste schuilhoek der macht van vroegere Goden, waar men menschen met *boven*menschelijke macht heeft bekleed! 't Is noodig dat voor ons aller welzijn ook dit laatste bolwerk van gezag verdwijnt. God — ach God zelf deed u zoo geen kwaad, 't was de „meester" die in zijn naam u beloog, bestal, tot slaaf maakte en men poogt dit nog te doen. God, lankmoedig als hij was, hij liet zóólang dit spel toe, door slimme en brutale knapen bedreven, dat hij daardoor in

miskrediet geraakte bij al wat slechts denkt. En dit ziet ook de „meester" en hij vreest tevens dat zijn laatste uurtje spoedig kòmen zal, indien hij dien God, in wiens naam hij zoovele eeuwen reeds zijn bedrijf heeft uitgeoefend, trouw zou blijven. En daarom verzet men met 't tij de bakens.

De tijd is niet ver meer, dat de Vorst, welken naam hij dan draagt doet niets ter zake, zich niet meer zal beroepen op de zalf des Heeren. Op de gratie Gods, zoo als 't heet.

'tZal dan zijn: Wij, bij de gratie des souvereinen volks! Wij die met algemeene stemmen verkozen, doen te weten enz. enz. Men ziet, de vorm zou dan wel veranderd zijn. De God daarboven de wolken is voor al wat werkt verdwenen. De God op aarde is nog gebleven, 't is de „meester" die ons tot slaven houdt. Juist, de meester. 't Is daartegen dat wij ons verzetten moeten. Ieder mensch die denkt, die voelt, die zucht tot vrijheid *in* zich heeft, moet zich verzetten. De meester — weet gij wat dat woordje zeggen wil? 't is 'n wezen als gij, bekleed met macht door u zelf hem gegeven; een wezen dat gelast, beveelt, den wil u-zelf te zijn in u doodt, uw willen, streven en begeeren aan banden legt, uw welzijn vernietigt, uw geest verlamt, u als 'n doemwaardig wezen, uw leven als 'n last u opgelegd, doet voortslepen als 'n vloek, als een niet af te werpen juk Spreek den soldaat, den gevangene, hij weet 't, hij kan 't zeggen; hij weet als hij 'n denkend wezen is, wat de „meester" is en wat 't zeggen wil den „meester" te moeten gehoorzamen.

Noch God, noch meester, dat is de kreet van het tot wanhoop toe gesarde en gemartelde wezen. Geestelijk en lichamelijk zich als slaaf gevoelende, slaakt het de en kreet, als zucht naar vrijheid die hij in zich gevoelt.

En die zucht om zich zelf zijn, tot vrijzijn, bestaat. Zij is in meerdere of mindere mate in ons allen aanwezig, zij zal bestaan en zich uiten hoe langer hoe meer, zoolang de mensch onder verschillende vormen van het gezag gebonden is. Dit werd ook oudtijds zoo gevoeld en is dus niet 'n nieuwtje van de nieuwtjesjagers eerst in onzen tijd ontstaan, zooals velen het willen doen voorkomen. Ziehier wat ik o.a. vond op dit gebied en u meedeelen wil. Stanley verhaalt van zekeren wijsgeer Theodorus, den „Atheïst" genaamd, en deelt ons mede dat hij na tweemaal voor zijn denkbeelden verbannen geweest te zijn uit Lyhië en Athene, als gezant van Ptolomeus naar Lysimachus gezonden werd, waar zich 't volgende gesprek ontspon:

Lysimachus vroeg hem: of hij die persoon was die verbannen was geworden wegens zijn denkbeelden, waarop Th. zegt:

— 't Is de waarheid dat de Atheners, mij niet langer kunnende verdragen, mij hebben uitgeworpen als Semele Bachus.

L.: Wacht u dat gij mij niet meer in den weg komt.

Th.: Ik zal niet, tenzij Ptolomeus mij stuurt.

Mithrus de zoon van L., daarbij tegenwoordig, zeide daarop:

— 't Schijnt dat gij niet alleen van geen goden, maar ook van geen koningen en vorsten wilt weten.

Th.: Hoe weet ik van geen goden? Ik geloof dat gij een vijand van hen zijt.

L.: Ik zal u dooden.

Th.: Gij roemt op een groote macht, een vergiftige drank kan dat ook doen, mij dooden, maar ik wist niet dat gij, niet de macht van 'n koning, maar wel die van vergif bezat.

L. gelastte daarop Theodorus te kruisigen, waarop Th. eenvoudig antwoordde:

— Dreig daarmee uw gepurperde jonkers. Het is voor Theodorus hetzelfde, eveneens of hij boven of onder den grond (de aarde) verrot."

Ziehier 'n man der oudheid geschetst, die zich zijn eigenwaarde ten volle bewust was en zich noch voor God noch voor den meester boog of buigen wilde.

Volgens Amphicratus is hij om zijn Atheïstische beginselen veroordeeld om vergif te drinken.

Ook denkbeelden als: „Een wijs man handelt niet goed om zich voor 't „vaderland" te laten dooden, aangezien 't dwaas is als 'n wijze zich voor zotten geeft," of „de *wereld* is ons vaderland" — vindt men reeds door hem geuit.

Nu moge 't volgens enkelen de moeite niet loonen in die oude geschiedenis te snuffelen, toch als men zulke ideeën, toen reeds geuit, ontmoet, als men mannen vindt, die voor hun beginsel, dat 't uwe zeer nabij staat, leden en streden, dan vervult het u met blijdschap om te ontwaren, dat datgene wat ons lief is, in die dagen al teruggevonden wordt, als bewijs dat er ten allen tijde onbevangen menschen waren die, evenals wij nu, de ellende der menscheid gevonden hebben in 't gezag en toen reeds, voor 1000 jaren, den kreet aanhieven evenals wij thans nog: *Noch God, noch meester!* 1903.

Het recht op het leven.

Boven alles staat *het recht op het leven*. Ja, wat zouden alle andere z.g.n. rechten zijn — zonder het recht op het leven? zonder het leven zelf? Het recht op het leven is een natuurrecht, waarin alles begrepen is; immers, het zou een dwaasheid zijn, van rechten te willen spreken, indien er niet het leven was. Wij zijn, d.w.z. *leven*, en uit dat allereerste natuurlijke feit, vloeit al het andere vanzelf voort. Wij worden ons eerst bewust te leven, als het leven zelf een feit voor ons is; wij zijn er dus, leven dus door een reeks van oorzaken en gevolgen, geheel buiten ons gelegen — en van onzen *wil* geheel en al onafhankelijk. Daar wij dus slechts het feit te konstateeren hebben, te leven, *omdat* wij leven, zoo vloeit uit deze zeer eenvoudige en voor ieder te begrijpen natuurwet voort, het streven om te *blijven* leven, om ons te handhaven. En dit verschijnsel, het streven om ons te handhaven, is een even groote natuurwet als de eerste, het leven zelf. Te leven en zich te handhaven, het recht op het leven dus te verdedigen tegen alles en allen wat het leven belaagt — dit zijn de beide eerste, voor een ieder onvervreemdbare rechten. Doch om te leven en zich te willen handhaven, in één woord, is het als een derde vanzelfsprekendheid noodig, dat wij beschikken kunnen over alles wat wij voor het leven behoeven; en is het een zeer natuurlijk, zeer eenvoudig recht, dat een ieder de middelen om zijn, „recht op het leven te verdedigen", tracht te verschaffen, dáármee en dáárdoor slechts het leven beoogende.

Want, hoe men deze zaak ook wendt of keert, hetzij men zich beschouwt, gelijk de geloovige aan God dit doet, als het maaksel zijner handen, gelijk hij onderstelt dat het heelal als zoodanig te beschouwen is; òf dat gij u plaatst op het standpunt van het Materialisme, dat in u slechts een bijzondere „verschijningsvorm van het *zijn*" ziet, òf op welk ander standpunt der honderden, tusschen deze twee uitersten inliggende, wijsgeerige stelsels, — allen zullen deze drie door mij hier genoemde natuurrechten moéten erkennen, omdat zij eenvoudige, voor ieder waar te nemen feiten, zeer natuurlijke rechten zijn, zonder welke wij niet zouden leven, of zouden kunnen blijven leven.

Zijn deze natuurrechten eenmaal door ons erkend te weten: 1°. Dat gij zijt en leeft en wilt leven; 2°. Dat gij, omdat gij zijt en leeft, het recht bezit om u te handhaven; 3°. Dat om u te handhaven gij recht hebt op al wat is, en daarvoor noodig

is, — dan bestaat vanzelf de direkt voor de hand liggende konklusie op de vraag: Waarom belaagt men zoo ons recht op het leven, dat het ons slechts met de grootste moeite gelukken kan, ons in het leven te handhaven? Hierin: dat men bezig is u het natuurlijk recht *om te leven* te ontnemen; dat wij allen tegennatuurlijk leven, omdat wij de eerste natuurrechten verkrachten of hebben laten verkrachten door den loop der tijden heen. Ja, zelfs is het al zoover met velen gekomen, dat zij, den moed en de kracht missende om te leven en zich te handhaven, (bijna schreef ik daar vrijwillig) uit het leven trekken, d i. de hand aan zich zelven slaan. Dit lag niet daaraan, doordat zij van het *leven* zelf walgden, maar omdat zij de kracht misten, de omstandigheden die hun leven tot géén leven maakten, het hoofd te bieden. — Men leze Schopenhauer over den zelfmoord. — Men had hun al reeds het recht om te leven en zich te handhaven onmogelijk gemaakt, door hun de daarvoor noodig zijnde behoeften te onthouden. Men pleegde dus een aanslag op hun recht op het leven en de zwakke ging ten onder in dien kamp.

* * *

De eisch, die elk redelijk denkend en gevoelend mensch aan het leven stellen mag is, dat het leven een zoo vreugdevol, een zoo genotrijk mogelijk verloop voor hem heeft op elk gebied. En dit kan ons het leven aanbieden ook, indien wij in al ons denken en doen, eenvoudig, natuurlijk zijn en leven. Doordat wij *niet* natuurlijk leven, doordat wij zelven tegennatuurlijke omstandigheden in het leven hebben geroepen en erkennen; doordat wij de lieve natuur, den aard der dingen verlaten hebben, dáárdoor is het, dat wij nu de lasten van onze tegennatuurlijkheden dragen, dat het lieve leven voor ons allen meer een *last* dan een *lust* dreigt te worden. Ieder weet dat hij die zich brandt, pijn zal gevoelen. Wij wachten daarom ons te branden. Welnu, wij branden ons voortdurend, omdat wij de allereerste regelen der logica uit het oog verloren hebben. Doordat wij tegennatuurlijk leven, hebben enkelen ons het recht op het leven willen ontnemen, en hebben wij ons het recht op het laten leven ontfutselen door den loop der tijden heen natuurlijk weer. Doordat wij niet meer vrij zijn te nemen wat wij behoeven, wat de natuur geeft voor *allen* om *niet*, heeft men ons zoo *tegen*natuurlijk weten te maken door geestelijken en maatschappelijken dwang, dat wij den man, die een appel neemt van den boom, die op den grond staat, waarvan zijn buurman zegt: „dàt is mijn eigendom", als een dief kwalificeeren. Wij vergeten dat de natuur veelal, op weinig arbeid van ons na, alles geeft om *niet* — en dit niet geeft aan deze

of gene uitverkorene, maar aan allen, zonder loon, uit lust tot geven, onbewust, uit innerlijken drang

Ik zeg *onbewust*, omdat door de idee te stellen „de natuur geeft uit lust tot geven", men hier niet behoeft te denken dat ik hier de natuur *bewust* wil voorstellen, wat noodeloos verwarring brengen zou — en dit wil ik voorkomen. Want hoe men dit noemt, zooals Schopenhauer's *„wil tot leven"*, *„De Algeest"* van Hartmann, enz., dat zijn m.i. allen achterdeurtjes om plaats in te ruimen aan een bovenzinnelijk Wezen, wat alleen door vrees en onkunde in het brein van den mensch heeft post gevat. Een fiktie dus!

* * *

Omdat wij reeds zoo tegennatuurlijk zijn, is in de eerste plaats noodig natuurlijk te worden en te leven, opdat wij daardoor ons recht op het leven alleen kunnen behouden, d.w.z. dat wij dáárdoor allééń weer zullen komen tot het besef, dat wij al wat noodig is voor het leven, als een natuurlijk rechthebben hebben te beschouwen. Het zijn de tegennatuurlijke instellingen van enkele menschen, die ons willen leeren, dat het natuurlijk voldoen aan onze behoeften, om te nemen wat wij voor het leven behoeven, verboden is; die ons willen leeren dat het slecht is, natuurlijk te zijn, en te handelen, en die zòò ons recht op het leven aantasten. En zelfs den geloovigste mijner medemenschen — want ook de geloovigen leven en lijden even goed als wij onder het tegennatuurlijk zijn — noodig ik bij dezen dringend uit, mij ergens eenige plaats uit hun bijbel aan te wijzen, — hun richtsnoer in dezen — waar *het recht op het leven, het recht op het behoud van het leven, het recht op al wat voor het leven noodig is*, recht afgaande op de vraag hun hier gesteld, waar dat recht aangerand wordt. Het heet wel daar ter plaatse: God schiep den mensch . . en stelde hem tot heer en meester over alles wat geschapen was. Doch niet, dat alle menschen afhankelijk zouden zijn van den wil van zekeren enkeling, wiens slaven de anderen zouden zijn. Immers was dit zóó, dan was het die God, die zoo even den mensch het leven gegeven had, zelf geweest, die daardoor weer het recht op het leven hèm *ontnomen* hebben zou; iets wat met de rechtvaardigheid en het verstand van dien God niet te rijmen valt.

Natuurlijk is hier slechts sprake van Gen. 1, waar ons die scheppingsmythe wordt meegedeeld. Later, waar wij wel lezen van *heeren en slaven*, daar is dit al reeds een gevolg van menschelijke instellingen, die van het natuurrecht reeds waren afgedwaald. Dit, als ik mij voor een oogenblik slechts plaats op het standpunt van hen, die in alles de ordonnantie Gods willen zien.

* * *

De zon doet door haar levenverwekkende warmte het graan, de vruchten rijpen en groeien. Dit doet zij om *niet* en voor *allen*. Het is een enkel mensch, die zich de vruchten van haar arbeid toeëigent, en voor zichzelven alléén behoud; *daardoor* een aanslag plegende op het *recht op het leven* van duizenden die men afhoudt van de vruchten, welke de natuur aan *allen* schonk. Dit komt door tegennatuurlijke bepalingen, wetten en instellingen, die men, om dit zóó te krijgen, in het leven heeft geroepen. En weer vraag ik den aan God geloovenden lieden, mij te zeggen, op welke gronden zij het verdedigen kunnen, dat dit met de rechtvaardigheid Gods in overeenstemming te brengen zou zijn.

De aarde, die ons allen toebehoort, is in het bezit van enkelen, ten koste van de millioenen die haar bewonen en haar dus gezamelijk bezitten. Zoo ook de schatten, die in den schoot der aarde verborgen liggen en die voor ons aller onderhoud zoo nuttig en noodig zijn. Weer omdat er enkele menschen zijn, die deze schatten (het resultaat van millioenen jaren chemische en mechanische stof- en kracht-processen), exploiteeren tot eigen baat, tot *nadeel* van 't geheel. Zoo zou men door kunnen gaan tot in 't oneindige. Wat de natuur doet en geeft aan allen, daar eigenen enkelen zich dat alles toe en millioenen laten zich ontnemen wat voor ons *allen* is . . . Alleen door weer natuurlijk te zijn in ons denken en handelen, zal het ons weer mogelijk zijn te leven, ons recht op het leven te verdedigen tegen elken aanslag, daarop gepleegd. Om natuurlijk te leven, moeten wij in de allereerste plaats ons vrij gevoelen. *Vrij* zijn is slechts mogelijk door zelfstandig te zijn. Zelfstandigheid verkrijgen wij door kracht te putten uit *ons zelf*. Dat wij dus door krachtig te zijn in ons denken en doen ons recht op het leven leeren verdedigen en dan zal het niet mogelijk wezen aan iets of aan iemand om ons 't recht op het leven te ontnemen.

Willen wij ons leven, ons zelven, dus handhaven — dit eerste natuurrecht dat wij onaantastbaar bezitten, door het bloote leven zelf — dan is het noodig er voor te waken, dat men ons de middelen, daarvoor benoodigd, niet ontneemt, dat wij die ons ook niet ontnemen laten; onze aanspraken dus op al wat noodig is voor het leven, onaangetast laten gelden. Daarom is 't noodig, dat wij weer natuurlijk durven gaan denken en leven.

Om natuurlijk te zijn, is het noodig vrij te zijn. Vrij zijn wij, of worden wij, door eigen kracht te leeren gebruiken of aan te wenden, en door rechtvaardig te wezen tegenover onze medemenschen, alzoo door recht en kracht de *vrijheid*.

Al wat zich tegen ons recht, wat zich tegen onze vrijheid

nu verzet, dáártegen zullen wij onze krachten plaatsen — en daardoor zullen wij ons natuurlijk recht op het leven weer veroverd hebben en behouden.

* * *

Wij leven — *dúrven* wij dan te leven. Verdedigen wij het leven van ons en die na ons komen zullen, tegen alles en allen!

Evolutie-Revolutie!

Onder *evolutie* versta ik ontwikkeling: iets wat omwikkeld en bekneld is, *los*- en *vrijmaken* dus. Den mensch en zijn samenzijn betreffende wil dit zeggen, de steeds voorwaarts en omhoog gaande vrijmaking, elk gebied omvattende, opdat de mensch eenmaal zich zelf zal kunnen zijn: zijn eigen denken en doen *daardoor* zal kunnen bepalen, zóó — dat hij anderen niet hindert, nadeel of onaangenaamheden berokkent.

* * *

Onder *revolutie* versta ik *omwenteling*. — Omwenteling kan zoowel plaats hebben op zedelijk-, verstandelijk-, kunst-, litterair- e.a., als op maatschappelijk gebied. *Omwenteling* is slechts een *gevolg* van de daarvan voorafgaande *oorzaak, ontwikkeling*. Naarmate de ontwikkelingsgraad van het geheel, zal deze omwenteling, dit botsen, een meer of minder geweldig karakter dragen.

Onder *sociale revolutie* versta ik *algeheele, algemeene omwenteling* op elk gebied, ons maatschappelijk samenzijn betreffende.

* * *

Alle tot dusverre plaats gehad hebbende revoluties op maatschappelijk terrein, keerden zich slechts tegen slechte toestanden, die in tijden van botsing heerschend waren en wilden deze, *gevolgen* van de beide *grondoorzaken, gezag* en den tegenwoordigen vorm van den *eigendom*, wijzigen, anders maken: zonder deze beide weg te vagen: vreezende dat zonder *deze* geen samenleving *denkbaar* of *mogelijk* is.

De tegenwoordige strijd die gevoerd wordt als *voorbereiding* der aanstaande sociale revolutie, richt zich juist *tegen* die beide grondoorzaken — *gezag* en den tegenwoordigen vorm van het *eigendom*.

* * *

Onjuist is de meening, dat dit de *eindpaal* wezen zou, het

doel zou zijn, van wat de revolutionairen, de anarchisten zouden willen. Veeleer is dit een *voorbijgaande fase* in den *voortdurenden strijd* van den mensch in zijn streven naar volmaking. Alleen, des te gemakkelijker zal hij zijn roeping naar *voorwaarts* en *omhoog* vervullen kunnen, als dat *gezag* en dit *eigendom* verdwenen zullen zijn.

En omdat al wat belang heeft bij die evengenoemde instellingen, inziet dat het *daarom* gaat, dus ook hun bestaan als zoodanig bedreigd wordt door die ontkenners van *gezag* en *eigendom*, daarom verzetten zij zich tegen dit streven met *alle macht*.

In dezen kamp, welke thans zoo fel gestreden wordt, komt de botsing tusschen de oude en nieuwe theorieën, tusschen oude nieuwe instellingen, onvermijdelijk; komen de oude ideeën en daadwerkelijkheden met de nieuwere *tegenover* elkaar, en trachten elkander op te heffen.

Gewoonlijk zijn wij geneigd dezen kamp, welken wij onder onze oogen zien voltrekken en waarvan wij met zekerheid kunnen zeggen dat het *oude* bestemd is tot *ondergang*, het *nieuwe*, *levensvatbaar* zijnde, *overwinnen* zal, de *sociale revolutie* te noemen. Doch wij herhalen, dat de val van het *gezag* en den thans gekenden vorm van *eigendom* **niet** als de eindpaal, maar als een *fase in dien strijd* is aan te merken. Eerst na dien val van dit bolwerk van het bestaande, waaronder wij **allen** lijden, eerst *daarna* zullen wij, minder belemmerd dan thans, *voorwaarts* kunnen gaan. Dit moet ons duidelijk en helder zijn. Zoo *niet*, het ware gelijk alsof wij met de komende groote catastrophen, *alles* zouden bereikt hebben wat wij ons voorstellen. Was dit zoo, wij zouden op een dood punt belanden, want: stilstand is achteruitgang; achteruitgang is ontaarding; ontaarding is de dood van den **mensch** bevorderen. En wij willen juist den *groei*, om tot de hoogst mogelijke som van geluk voor den *eenling* zoowel als voor *allen* te geraken. Daarom dus, door ontwikkeling omwenteling, *waarna* de ontwikkeling haar weg vervolgen *kan* en *zal*. Men zie hierin geen leerstellingen verkondigen: doch alleen een pogen, om naar mijn beste weten een bijdrage te leveren tot verheldering der begrippen evolutie-revolutie. Meer niet.

* * *

In het kamp van hen die naar een ander maatschappelijk samenzijn streven, zijn er voornamelijk twee stroomingen kenbaar:

1e. Zij die vóór gezag zijn en het gezag wenschen te behouden.

2. Zij die voor vrijheid zijn en de vrijheidlievende ideeën propageeren.

En onder deze laatste, om van de eerste niet te spreken, zijn er weer v.n. twee richtingen waar te nemen:

1e. Zij die door evolutie, revolutie verwachten en wenschen.
2e. Zij die door revolutie, evolutie beoogen.
Beide toch de vrijmaking, de verheffing van den mensch bedoelende.

Ik vermeen evenwel dat beide laatstgenoemde richtingen niet strikt te scheiden zijn, doch dat de een de ander aanvult, samengaan kunnen en voeling met elkaar dienen te houden in hun strijd op maatschappelijk gebied.

Zeker, door evolutie, langzaam en geleidelijk, zal er revolutie komen in de hoofden en harten der menschen, en van daaruit op de maatschappelijke instellingen, welke zullen worden omgeworpen.

Doch evenzoo zal een soms korte, krachtige omverwerping van vele vermolmde instellingen, welke wij thans kennen als onbruikbaar, als in den weg te staan voor de vrije ontwikkeling van den mensch en de samenleving, der evolutie het werk vergemakkelijken, welke anders in jaren, eeuwen zelfs niet bereiken zal, wat dan in een ommezien verwezenlijkt wordt. Men denke aan 1789 en de daarop volgende jaren tot Napoleon, en de daaraan voorafgaande drie, vier eeuwen; aan den arbeid vanaf Racine tot Voltaire, Rousseau, de Encyclopedisten enz.

Geleidelijke evolutie ga de revolutie vooraf: zij de wegbereidster der revolutie, des te schooner resultaten zal de laatste opleveren kunnen. Doch de algeheele ontwikkeling der menschheid tot een vrij samenzijn zal, hoe gewenscht anders ook, niet altijd gelijdelijk en vreedzaam zijn. Botsingen zijn onvermijdelijk.

Het bestaande heeft door den loop der eeuwen heen zooveel belanghebbers bij dit bestaande geschapen, zooals den staat met zijn aanhang, de kerk met haar trawanten, het kapitalistisch stelsel met de daaruit voortvloeiende instellingen, dat die belanghebbers, allen Demetriustypen, met alle kracht en middelen waarover zij te beschikken hebben, deze, hun belangen namelijk, zullen verdedigen (de kwestie van te zijn of niet te zijn is dit voor hen), voor *rede* en *gevoel*, voor al wat menschelijk is onvatbaar zijn: alleen voor de ruwe kracht wijken zullen. . . .

Aan wien de schuld? Wij wijzen slechts de feiten aan die zich onder onze oogen voltrekken, meer niet. Wil dit nu zeggen dat wij dit ruwe, dat gewelddadige botsen wat komen zal, aanbevelenswaardig vinden? O neen! — neen!!! Nog eens, wij wijzen slechts aan, dat eenmaal de ruwe botsingen zullen komen en plaats zullen hebben. Dat zij onvermijdelijk komen *zullen* en komen *moeten*, omdat men blind is voor de ellende die geleden wordt, omdat men doof is voor den jammerklacht die aangeheven wordt door al wat lijdt — de schreeuw om

menschelijkheid en recht niet hooren wil. Zie de achterbuurten der groote steden, alsook de meer dan ellendige toestanden op het platte land — kweekplaatsen der aanstaande Jacquerieën, die men welig tieren laat. Wij weten dat het grootste gedeelte van het menschdom lijdt en onderdrukt wordt, tegen alle recht en billijkheid in, en dat dit eenmaal tot uitbarsting komen moet. Wij weten bij ondervinding wat *lijden*, stoffelijk en zedelijk lijden is. Wij weten bij ondervinding wat er omgaat, omgaan *moet* in het gemoed van hem wien onrecht aangedaan wordt. O! wij hebben slechts even om ons heen te zien wat rondom ons gebeurt, slechts de feiten te konstateeren die er op wijzen, dat zich volstrekt datgene wat wij hier betoogen. De revolutie, een bloedig worstelen staat voor de deur, de voorpostengevechten worden reeds geleverd. Wèl ziet men dreigende onweerswolken samenpakken aan de zijde waar het belang bij het bestaande is, om de minste poging tot verzet tegen onmenschelijke toestanden, waartoe men de menschen dwingt om onder te leven, te smoren, bloedig te onderdrukken. Wel is men bezig om met alle mogelijke middelen waarover men beschikken kan, maatregelen te treffen, om zelfs den menschelijken *geest*, het eenige wat in waarheid vrij kan heeten, aan banden te leggen, om zoo het „vrije denken" te willen tegenhouden in zijn machtige vlucht. Wel is men bezig wetten te fabriceeren, om die waarachtige „vrije denkers" op *elk* gebied, onmogelijk te maken, hen internationaal onder kontrôle te stellen, te vervolgen, te mishandelen en op te sluiten, denkende daarmee, met die menschen, ook hun ideeën onschadelijk gemaakt te bebben, opdat het belang dier lieden, wettenmakers, gezaghebbers en bezitters niet worden geschaadt. Doch dit alles zal blijken vergeefsche moeite geweest te zijn. Ideeën, die waarlijk levensvatbaar zijn, ideeën die vrijheid, welvaart en geluk het menschdom waarborgen kunnen, die ideeën zijn niet te dooden of uit den weg te ruimen met den persoon die dezulke draagt en propageert. Zij groeien en bloeien tegen alle onderdrukking in, want *onderdrukking prikkelt tot verzet, tot weerstand.*

Aan de andere zijde wordt het leger der ontevredenen om hen allen, die bij het bestaande als de „slechtweggekomenen" te noemen zijn, grooter en grooter, het lijden zat; het onrecht hun aangedaan niet langer meer willende dragen, maken zij zich gereed voor een laatsten, beslissend grooten slag, om, zoo zij hopen, vrijheid en brood voor zich te veroveren. Deze faktoren voltrekken zich en zullen de revolutie onvermijdelijk maken.

Nog eens aan wien de schuld? Zult gij het den gids, die u waarschuwt voor het gevaar wat op uw weg zich voordoen zal, ten kwade kunnen duiden, zoo gij niet naar hem luisterende, uzelf een ongeluk berokkent?

Gij, die zoo gruwt van bloedvergieten, zoo gij zegt, doch de *kinderen* reeds op oorlogsdaden onthaalt, als *jongelingen* oefenen doet in den wapenhandel, als *mannen* dwingt al wat hun lief is te verlaten om te dooden, om niet gedood te worden, wat *doet* gij om aanstaande botsingen te voorkomen?

Wat anders dan het dier in den mensch ontwikkelen! Gij, die u zoo op uw mensch-zijn, uw godsdienst, uw naastenliefde en moraal enz. beroept; wat doet gij, opdat er van menschzijn, naastenliefde, dienst van het goede, sprake zijn kan?

Gij! die zoo bevreesd zijt voor, zoo'n afschuw hebt van de revolutie, wat *doet* gij, opdat die millioenen ellendigen, deze niet als hun laatste redmiddel aangrijpen moeten en zullen.

Is het u ernst, als ons, dat gij gruwt van menschenbloed vergieten? Is het u ernst, als ons, dat gij het welzijn van allen beoogt en wenscht: dat gij als wij het leven, een gelukkig leven wilt brengen in plaats dat men elkaar zoo straks naar het leven staat? Is dit u ernst? Helpt ons dan ontwikkelen, evolutioneeren, (ieder naar zijn bescheiden kracht en kennis,) de hoofden en de harten der menschen, d.w.z. verruimt het verstand en het gevoel der menschen, die in geestelijke en lichamelijke slavernij verzonken zijn, zooveel en zoo hoog mogelijk, opdat in de komende dagen van strijd, die onvermijdelijk zijn, bloedige botsingen zooveel mogelijk vermeden worden: opdat niet het ruwe dier in ons, wat thans nog te veel heerscht, den boventoon zal voeren: doch de rede 's menschen daden mogen leiden. Een ontwikkeld volk zal niet als dieren woeden, zelfs dan niet, wanneer in tijden van omwenteling de hartstochten ontketend zijn.

Helpt mee den strijd voor vrijheid, geluk en menschenwaarde strijden, opdat wij als gelukkige, gelijkwaardige wezens, samenzijn kunnen.

Voorkomen is beter dan genezen willen, de wonden n.l. welke het dier in ons, de menschheid in die tijden toebrengen zal.

Te midden der revolutie levende zooals wij thans doen, hebben wij **allen**, vóór- en tegenstanders ervan, belang bij de evolutie en wij zijn er innerlijk van overtuigd dat de aanstaande revolutie te minder bloedig zal zijn, naarmate de ontwikkelingsgraad van het geheel op zedelijk en verstandelijk gebied hooger zal gestegen zijn: waarbij komt, dat de strijd niet tegen menschen, doch tegen instellingen gericht zal zijn.

Dat wij zoeken, en deze gevonden hebbende, aanwijzen de kwalen onzer z.g.n. maatschappij, waardoor wij trachten op te ruimen, al wat ons hindert in onzen groei. Dat is het werk der evolutie helpen gemakkelijk maken. Doen wij dit en wijden wij daaraan onze krachten, dan is de revolutie voleind voor wij dit zelfs denken kunnen, want revolutie is het zichtbare te vol-

brengen feit, gevolg van de eeuwenlange onzichtbare oorzaak, de evolutie. Beiden, als moeder en dochter, behooren bij elkaar en dienen niet gescheiden te worden.

Ontwikkelende de hoofden en harten der menschen; recht op ons doel afgaande, den strijd aangebonden tegen het gezag en den tegenwoordigen vorm van eigendom, gaan wij voorwaarts en trachten ons doel, „de mensch behoorende zich zelven", te bereiken. Door evolutie-revolutie, daarna steeds hooger ons volmakende. Steeds strevende naar het hoogst zedelijke verstandelijke, menschelijke in den mensch. Voorwaarts, naar omhoog! trots alles. De roeping van den mensch is mensch te zijn. Dat willen wij nooit vergeten. Ons ontwikkelende — vooruit!

Verlossing - Verlossers.

Sedert negentien eeuwen bestaat nu de zoogenaamde christelijke godsdienst. Ik zeg zoogenaamde, want wat men van dit christendom heeft gemaakt, lijkt veeleer een bespotting, een satire op deze leer, dan wel een streven om dezelve om te zetten in de daad. Elders in dit boekje zal ik er op wijzen, dat het juist de z.g.n. christenen zijn geweest, welke deze leer bij al wie nadenkt, bij al wie werkelijk voelt voor de ongelukkigen en paria's onzer hedendaagsche wanverhoudingen, in miscrediet hebben gebracht. Immers, deze leer, de leer van den Nazarener (stel dat hij een historisch persoon is geweest), welke de troost der armen en verdrukten zijn moet, is door wat de zich noemende christenen van dit christendom hebben gemaakt, allerminst een steun, een hoop, een toevlucht gebleken voor deze paria's. Het is er verre van, dat men de voornaamste christelijke deugd: *naastenliefde*, beoefent. Het is er verre van, dat men den armen en verdrukten „broeder in den Heere" — 's Zondags in de kerk en in den tijd der verkiezingen daargelaten — als gelijkwaardige behandelt. Daar, waar men christelijke politiek beoefend ziet, let wel: *christendom en politiek*, daar neemt men waar, dat al wat christelijk heeten moet, met voeten wordt getreden. Wanneer men christelijke naties oorlog ziet voeren, onder biddend opzien tot „den Heere", dan gruwt de ware mensch van zulk *redeloos* en *onzedelijk* gedoe.

En wanneer men let op de „beschaving", welke de „christenen" hun gekleurden medemenschen bezorgen, door middel van bijbel, christelijke zedeleer, jenever en geweren, dan zeer zeker wendt men zich met walging af van zulk menschverlagend handelen.

Wanneer men op dit alles let, op roof en moord, in naam van den christelijken god gepleegd, dan is de uitroep van Multatuli gerechtvaardigd, als hij zegt: „Christenen, wat hebt gij van het Christendom gemaakt!" Ons antwoord daarop is: een bespotting!

Nu zijn wij geen christenen en als zoodanig hebben wij het ook niet te betreuren, dat de *naam*-christenen zelf zoo deerlijk datgene wat er nog van deze leer overgebleven is, aan het afbreken zijn. Veeleer willen wij hen daarin behulpzaam wezen. Het christendom heeft zijn tijd gehad. Het heeft bewezen, de geschiedenis leert het ons, dat het, *onpractisch* als het is, nooit in welke samenleving dan ook, in volle toepassing zou kunnen worden gebracht. Immers, de rechter- en linkerwang-kwestie is in strijd met de natuur der menschen. De leer van den goedertieren, rechtvaardigen, liefdevollen „vader in de hemelen", het hiernamaalsparadijs enz., dit alles is strijdig met datgene wat wij dagelijks kunnen waarnemen en ervaren — strijdig met wat de Rede ons zegt

De *almachtige* god, onderworpen aan de *noodzakelijkheid*; de leer van de persoonlijke onsterfelijkheid onzer eeuwige ziel, welke echter bij onze geboorte een aanvang neemt; het aantal specifiek christelijke deugden welke men in verhevener, doch meestal meer met de natuur der menschen en dingen overeenstemmenden vorm in andere godsdiensten of zedeleeren ook aantreft; de tegenstrijdigheden welke men in deze leer heeft ingevoerd en die wij zooeven hebben aangestipt — politiek, oorlog, gewetensdwang, den eed, enz. — dit alles is een mengelmoes van ongerijmdheden en tegenstrijdigheid. Dit kon den mensch in het begin onzer jaartelling mogelijk voldoen, door de kracht der gewoonte in de middeleeuwen nog eenigszins stand houden, doch den mensch der 20e eeuw, voorgelicht door de wetenschap op verschillend gebied, voldoet zij *niet*, kan zij niet meer voldoen.

De levens- en wereldbeschouwing van den hedendaagschen mensch, gebaseerd op de rede en de ervaring [1]), heeft ander voedsel noodig om den strijd voor het leven te kunnen voeren, dan dat deze met zulken kost zou kunnen volstaan. Nog eens, als zoodanig kunnen wij ons in den wel langzamen dood van dit „stervend Christendom" verheugen en begroeten wij den vooruitgang der menschelijke Rede met vreugde. Een vooruitgang, die zeer zeker aan hen, die nà ons komen, ten goede komen zal.

De mensch van heden neemt geen genoegen meer met de fabelen en legenden zijner voorouders; hij leert denken, vragen

---

[1]) Ervaring, hier in de gewone beteekenis van het woord gebezigd

stellen, redeneeren. Hij neemt geen genoegen meer met beloften van een hiernamaals-paradijs, hij wenscht zich hier, in dit leven, een paradijs te scheppen. De berusting-theorie, welke domme, stompzinnige slaven kweekt, heeft zoo zachtjes aan haar goeden tijd gehad. Wij willen hier op aarde „gelukkig zijn", dat is de kreet die luider, steeds luider wordt vernomen. En dat is het, wat een belofte voor *het leven* in zich sluit; dat is het wat ons doet hopen, dat spoedig dit heftig verlangen der millioenen uitgezogenen werkelijkheid worden zal. Daartoe dient een reusachtige kamp gevoerd te worden. En deze kamp tegen dogmatiek, geloof aan „buitenissigheden" en domperij op elk gebied, zal noodzakelijk door elk gestreden dienen te worden, die het wèl meent met zijn armen, zoo bedrogen en uitgebuiten medemensch. Het is de strijd der bevrijding van den menschelijken geest, welke de vrijheid ook op maatschappelijk, zedelijk en elk ander gebied als gevolg, ons brengen zal.

Die strijd is te meer noodig, daar de moet der gelooverij, ontstaan door eeuwenlange geestelijke knechtschap, te diepe groeven heeft gegrift, dan dat deze zoo in ééns geheel zouden kunnen zijn uitgewischt. In geenen deele is dit zoo: telkenmale bespeuren wij nog de nawerking van dezen christelijken zuurdeesem.

En het is dan ook dáárom, dat wij ook die laatste sporen van dit christendom wenschen uit te wisschen; deze christelijke leer en haar „blijde boodschap", hoofdzakelijk neergelegd in de evangeliën, eens nader willen beschouwen. Want, vergeten wij het niet, het christendom heeft het menschelijke in den mensch gedood.

In die Evangeliën immers wordt geleerd, dat de Verlosser, in Genesis reeds beloofd, gekomen is, tot heil der menschen heeft geleden en, na zijn taak te hebben volbracht — na de menschen z.g.n. „verlost" te hebben — den kruisdood stierf. Telken jare viert de christenheid haar feest: het feest der Opstanding en der Verlossing Dan herhaalt men plechtig het woord: „Het is volbracht" en jubelt men „de Heer is waarlijk opgestaan"!

Gerechtigd is nu toch wel de vraag, gezien de geestelijke en maatschappelijke ellende van het meerendeel der menschen: Wáárvan, o christen, zijn wij nu eigenlijke wel verlost? Wáárin is onze verlossing nu wel gelegen? En het is weer Multatuli, die met zijn scherpen, zijn vlijmenden spot in enkele woorden het onhoudbare dezer verlossings-theorie helder in het licht stelt. Hij heeft hiermeê het christendom een doodelijke wonde toegebracht: hij heeft het ongerijmde, het onmogelijke en onware van het geloof aan dien Verlosser en de vervulling van diens taak aangetoond. En elk die nadenkt zal moeten toestemmen, dat hij ook hierin juist getroffen heeft.

In de Minnebrieven o.a. zegt hij het zoo juist en treffend: . . . „Ten laatste zond God een persoon, , die de zonden der wereld zou dragen." Toen was op eenmaal alles goed! De slangen kregen vleugels, en het kraambed werd een ware uitspanning. Ook zweette men niet meer. Dat alles is zeer duidelijk, en wie 't niet begrijpt, is verdoemd. Ziedaar een kort begrip van de leer der zaligheid," enz.

Zeker, zeker, wij herhalen deze woorden en vragen dringend: *Waarvan* toch, christenen, zijn wij nu verlost? *Waarvan* toch, christenen, gij die zoo prat gaat op „zoendood en genâ", heeft deze Verlosser ons verlost? Wij verzoeken u ons, verdoolde broeders, dit wel te willen meêdeelen. Evenwel, gij zult het antwcord hierop schuldig moeten blijven, *omdat gij er geen geven kunt*. Noch op geestelijk, noch op zedelijk, noch op maatschappelijk of welk ander gebied ook, *is* of *kan* er sprake zijn van verlossing. Veeleer is de mensch door deze leer der verlossing opnieuw gekluisterd geworden: is de mensch door fabelen en legenden, door versierde leugens en nimmer te vervullen onmogelijke beloften in geestelijke en maatschappelijke, ook zedelijke slavernij gedompeld, geketend weêr met andere kluisters.

Valsche beloften, slaapdeunen, opzettelijk en onwillekeurig bedrog, hebben den mensch eeuwenlang in toom gehouden, hebben hem *ontmenscht*. Juist het christendom, de leer der berusting en der ontkenning van het leven, heeft van het krachtige, het leven beminnende wezen, een idioot, een stompzinnige, een minderwaardige gemaakt. Een wezen, dat in kudde-deugd en slavenmoraal vegeteert en ondergaat.

Dat heeft het christendom gedaan. Dat heeft het christendom met zijn verlossings-theorie, dat hebben de verlossing-predikende verbreiders dezer zooveel onheilbrengende leer gedaan[1]). Wij, die het leven aanvaarden, wij, die het geluk *hier op aarde*, in het *heden* begeeren in plaats van in het *hiernamaals*, wij plaatsen ons als zoodanig dan ook tegenover deze leer en haar verkondigers. Daarom is het, dat wij ons stellen tegenover deze leer, die van de aarde een tranendal en van den mensch een willoos, een gebroken, een het leven verachtend wezen heeft gemaakt, omdat wij dit geheel anders inzien. Strijd tegen deze leer, strijd tegen de verkondigers derzelve alzoo. Strijd dus ook daarvoor, om den ernstigen, den inderdaad nog in deze leer

---

[1]) Opmerkelijk is, dat terwijl men hoe langer hoe meer het ongerijmde, het onhoudbare van de Verlossings-theorie, zooals het christendom die leert, begint in te zien, men van andere zijde, voornamelijk bij monde van Richard Wagner en Ed. v. Hartmann weer met nieuwe verlossings-deunen komt aandragen. Ook dit verdient onze volle aandacht.

geloovenden en daarnaar levenden mensch mede te deelen dat hij dwaalt, dat hij zichzelven martelt aan zijn „zelfgekozen kruis".

Met de millioenen christenen-in-naam hebben wij hier niets uit te staan.

* * *

Hoe komt het toch dat deze het-leven-en-de-wereld-verachtende leer zoolang door zooveel menschen is beleden geworden, althans door hen werd aanvaard? Hoe is het mogelijk, dat deze leer op dit oogenblik nog verdedigers vindt? Op deze vragen is slechts één antwoord: Door den invloed van den priester.

Evenals elk opkomend idee in den beginne op vervolging rekenen kan, zoo werd ook het meer en meer ontluikende christendom aanvankelijk de vervolging niet bespaard. Toch is dit niet zoo erg geweest, als men dit nu veelal wil voorstellen. Zoolang de christenen zich niet in de staatkundige aangelegenheden mengden, liet men hen nogal tamelijk ongemoeid. Genoeg. Toen evenwel de machtigen in den staat zagen, dat deze opkomende sekte een macht begon te vormen, waarmeê zij rekening moesten houden, toen verleende men hun meer en meer vrijheid, ook op staatkundig gebied. En toen keizer Constantijn het christendom aanvaardde, zag men de vervolgden van zooeven als machthebbers in kerk en staat optreden.

Hun ontembare „wil tot macht" vond geen vrede, kon geen vrede vinden bij de vrije uitoefening alleen van datgene wat zij als het voornaamste dienden te beschouwen. Neen, zij wenschten van toen af deze leer over de gansche aarde te verbreiden. En dit niet voor louter godsdienstige doeleinden alleen, doch om redenen van geheel anderen aard.

Met femelende zachtheid, waar hun de middelen nog ontbraken om op andere wijze op te treden; met ruw geweld, waar het de middelen er voor bezat dit toe te passen, zag men het christendom verbreiden.

En het was de priester, de *fanatieke* zoowel alsook de *sluwe, andere belangen najagende priester*, die deze leer van „*naastenliefde*", doch vooral die van *onderwerping* wist te vestigen. De priester was het die, met zalving, berusting wist te prediken, doch die tegelijkertijd niet schroomde het gebedenboek terzijde te werpen, om het zwaard ter hand te nemen.

De priester was het die weldra — gesteund door de verschillende bij deze leer van berusting en onderwerping belanghebbenden — vrees en domheid, eigenschappen van de groote massa, handig wist te exploiteeren en nog steeds voortgaat dit te doen. Juist de priesters van diverse pluimage waren het, die zoodra zij tot macht waren gekomen, deze taak, het menschdom te *ontmenschen*, met succes hebben ondernomen en dit met gedeeltelijk succes nog doen. Zij zijn het, die de oogen

der massa van de wereld en het leven hebben doen afwenden. Zonder die priesters was dit zoo niet. Juist zij, die

> Feemlende vromen, met zalvende spreuken,
> Huichelende priesters in donker gewaad,[1])

zij zijn het die den mensch tot een idioot, tot een stompzinnige, tot een ontkenner van het leven hebben weten te maken. Zij dragen daarvan de schuld. Want bedriegers of bedrogenen, het doet er niet toe, zij zijn het, die met deze den mensch ongeluk brengende leer, waarvoor reeds stroomen bloeds vergoten zijn, van de aarde een tranendal, van den mensch een gedegenereerde hebben gemaakt.

De leer der verlossing, welke zij prediken, maakte het menschdom tot een troep in geestelijke slavernij verkeerende wezens. En voor zoover zij, die priesters zelve, eerlijke lieden waren, zijn zij, de *verlossing*-predikers, *gevangenen* van hun eigen leer geworden. Immers terwijl hun *verstand* de verlossing moest ontkennen, welke zij predikten dat gekomen was, dwong het *geloof* hun dit verstand het zwijgen op te leggen. Alzoo werden de eerlijken onder hen, slachtoffers hunner eigen leer.

„Wie verlost hen van hun verlosser!" roept Nietzsche uit. „De Verlosser sloeg hen in boeien van valsche schijnwaarden en waanwoorden. Ach, dat één ze nog van hun Verlosser bevrijdde.

Betere liederen moeten ze me zingen.

Verloster moeten ze me er uitzien Uit *leemten* bestond de geest dezer Verlossers — maar in iedere leemte hadden zij hun *waan* geplaatst . . . hun *stoplap*, dien zij God noemden!"[2])

Juist, waan! Waan is hun God. Waan hun Verlosser. Waan hun geheele Verlossings-theorie! .

Helaas! Wie verlost hen van hun Verlosser? Wie? . . . Niemand Niemand anders dan zij zelven zullen zich moeten verlossen! Niemand anders zou dit kunnen.

Gedrongen door verschillende omstandigheden, zullen zij tot nadenken en redeneeren komen; door aanwending hunner rede, door moed om de gevolgen van eigen nadenken te aanvaarden, zullen zij zich van hun „kranken droom van krank gefolterd brein"[3]) verlossen. Zóó alleen daagt ook voor hen nog beterschap De felle kritiek heeft hun verlossings-theorie niet ongeschonden gelaten. De feiten, door de wetenschap op zoo verschillend gebied naar voren gebracht, zijn telkenmale in botsing

---

1) „Nosca", van Mr. H. Cosman.
2) Nietzsche: „Alzoo sprak Zarathustra."
3) Engelbert de Chatelleux: „Indrukken van den dag".

gekomen met hun dogmatiek en domperig kerkgeloof. Dit alles kan niet zonder invloed blijven. Noodwendig zullen velen hunner tot nadenken *moeten komen.* En vroeg of laat zullen er ook onder hen sommigen [1]) tot inzicht komen *moeten*, dat zij bedriegers of bedrogenen zijn, dat zij dus bewust of onbewust den menschen een leugenleer verkondigen, den mensch met leugens en schijnwaarden hebben beziggehouden.

Zoo alle moed, alle karakter, alle gevoel van eigenwaarde nog niet bij hen in dogmatiek en huichelarij is verstikt en verloren gegaan, dan zullen zij er ten slotte toe *moeten* komen, de leer van leugens, fabels en legenden, met haar zooveel onheilbarende gevolgen, te gaan bestrijden.

Trots alles wordt het dag!

Wat hebben wij met de priesters uit te staan? Bedriegers of bedrogenen, hetzij dezulken handelen uit belangzucht of vrees — om het even, de wereld dient van hen gezuiverd te worden! Zeker. Doch het beste middel daartoe lijkt ons, hem zijn invloed en macht te ontnemen. Door één of meerdere priesters te bestrijden, maakt men *den* priester *niets*. Integendeel, door het misbaar dat de brutaalsten onder hen nog zouden maken, zouden zij in staat zijn nog invloed ten kwade uit te oefenen en zelfs deze kans moet men hun niet gunnen.

Wat wij te doen hebben, is te zorgen, dat zij niet langer hun heilloos werk zonder kritiek kunnen verrichten, wij moeten het hun onmogelijk maken verder kwaad te stichten.

Wij hebben het volk te wijzen op de leugens dezer verlossings-theorie-predikers. Wij hebben het volk daartoe de oogen te openen: het op het ongerijmde der versierde leugens te wijzen. Dit volk duidelijk te maken dat, zoo het waarlijk leven en genieten wil, het zichzelf heeft te ontdoen van de banden waarmee het op zedelijk, geestelijk en maatschappelijk gebied gebonden is, waarmee men het eeuwenlang gekneveld heeft. En wanneer het volk de waarheid daarvan zal beseffen, wanneer het zal inzien, dat men het eeuwenlang bedrogen heeft en gekneveld heeft gehouden, dan is het met de macht en den invloed der priesterkaste gedaan. Dan zal hun heillooze invloed zeer zeker niet langer meer kwaad kunnen stichten, omdat het volk zich aan dezen invloed *ontworsteld* heeft.

Wij weten het, dat er op dit oogenblik een aantal, meest jonge mannen, gevonden wordt, die, walgend van hun leugen-beroep, niets liever zouden wenschen, dan den priesterrok zich

1) Juist in onze dagen nemen wij het heugelijk verschijnsel waar, dat vele priesters, v.n. jonge mannen, uit de kerk treden.

van het lichaam te werpen. De sociale wantoestand is evenwel van dien aard, dat zij bevreesd zijn voor het hen aangrijnzend hongerspook. Wij voelen zeer goed den zwaren strijd, dien dezulken hebben te voeren. Wij beseffen zeer goed, wat er dan in hun ziel moet omgaan, wat het hun kosten moet „om den broode" langer nog te moeten huichelen. Dezulken wenschen wij kracht toe en moed om de banden te verbreken, waarmeê men ook hèn geketend heeft. Zoo niet alle moed en energie, alle eigenwaarde, door het verkondigen dezer leer, welke hen tot gedegenereerden heeft gemaakt, is verloren gegaan, dan zullen zij hun mensch-zijn, hun persoonlijkheid hèrvinden, zichzèlf hernemen, en als verlosten van een verlossing-predikende leer, welke hen evenwel tot slaven maakte, zullen zij met liefde het leven aanvaarden.

Dan zullen zij tot het volk gaan en dit volk op de dwalingen der christelijke leer wijzen. Zij zullen het volk zeggen, dat deze leer ook hèn langen tijd gekluisterd heeft gehouden. Zij zullen dan met dit volk den heilloozen invloed dezer leer bestrijden, trachten terug te brengen tot nihil.

Zoo zullen zij dan mede-arbeiden, om de menschheid op de grootsche roeping te wijzen, welke ieder onzer te vervullen heeft. Zij zullen medearbeiders worden om een samenleving van vrije, het leven- en de wereldwillende menschen te helpen vormen. Dan eerst, als zulk 'n samenleving zal zijn bereikt, een samenzijn van zichzelf bevrijd hebbende menschen, kan er sprake zijn van verlossing. De van maatschappelijk, geestelijk en zedelijk leed bevrijde mensch zal dan eerst in waarheid *het feest der verlossing* kunnen vieren.

Wie daarvoor voelt — hij kent en weet zijn taak.

CHRISTENDOM.

„Christenen, wat hebt gij van het Christendom gemaakt?" — Deze klacht, neen deze aanklacht door Multatuli, den Christenen voor de voeten geworpen, klinkt ons voortdurend luider en luider in de ooren, dringt dieper in de hersenen van elk denkend mensch, van ieder die hoort en ziet wat er dagelijks om hem heen gebeurt, en bedreven wordt door menschen, die *zeggen* de leer van Christus te beleiden. Het doet dien mensch met walging vervullen van hèn, die *zeggen* in die leer te gelooven en te leven, en deze te willen propageeren en verbreiden. Hoe? Jezus, die opkwam voor de armen en verdrukten, die tegen al wat rijk was en macht bezat in 't strijdperk trad!

Jezus, die leerde *niemand den Meester* te noemen of zich voor den *Meester* te buigen en te vereeren als zoodanig: aangezien gij allen broeders zijt, moet er geen heerschappij alzoo bestaan van *mensch* tegenover *mensch!* Jezus die de schacheraars den tempel uitjoeg met de zweep, die de Farizeeërs en Schrifgeleerden hun lage, ingemeene handelwijze onder de oogen bracht en hen dit fier in het aangezicht durfde slingeren!

Hoe, die Jezus — dienen de volgelingen *Hem*, zooals Hij hen voorging! Durven zij zich te *noemen* naar Hem, die een geheel ander figuur deed zien dan zij, die wanen Zijn jongeren te zijn, door zich met zijn naam te tooien alleen? O! wat vleien, wat buigen, wat *kruipen* zij in het stof op de akeligste manier voor „den *meester*."

Wat trachten velen zelf „de meester" te worden, zelfs over hunne broeders in den Heere, wier gelijken zij zijn, zoo lang men samen in den tempel is, daarbuiten niet. Ach, helaas! ook *in* dien tempel zelfs niet meer! Daar zit de rijke broeder op de beste plaats, terwijl de arme voor het hekje staat, zoo hij zich niet een plaats kan *koopen*.

En onder biddend opzien tot den Heere, *verdrukken Christenen in naam*, verpletteren zij den arme, den beschermeling van hun Heer op gruwelijke manier, met femelend en zalvend gebaar en woord.

Jezus, die den woeker, den schacher vervloekte, de gemeenschap van goederen verstond en predikte en er naar leefde, o, zoo hij eens wederkeeren kon en zien zou, *hoe* of *zijn* volgelingen, in naam alweer, woekeren, schacheren en uitzuigen den laatsten druppel van wat de arme nog bezit en daardoor het *leven* van die groote massa nietsbezitters bedreigen, zoo Hij zag dat de geheele z g n. maatschappij, die zich naar Hem noemt, gebaseerd is op het stelsel van den privaat-eigendom, door Hem zóó verfoeid; dat het ditzelfde stelsel van den eigendom is, dat het *leven* en *welzijn* van bijna alle menschen belaagt, ten bate van slechts enkelen, wien het gelukt is door allerlei misdadige middelen, envenwel behoorlijk gesanctioneerd door wetten, zeden, deugden enz. door al wat macht heeft, deugdzaam is en braaf, zich dit te verschaffen.

Zoo Hij zag, dat de mannen, die het priesterkleed dragen en *zeggen Zijn leer te verkondigen*, het durven wagen met den naam „Christus Jezus" op de lippen (het klinkt mooier in de ooren van velen, dien naam zoo achterstvoren uit te spreken) den armen verdrukten nietsbezittende „onderwerping" voor te houden aan den bestaanden zoogenaamden orde-toestand, die gedurende eeuwen met *hun* medewerking heerscht — dat zij dus juist het tegendeel leeren van wat hun meester wilde, — ja, zoo Hij zien zou, dat deze lieden, die priesterschare, openlijk

de partij kozen en kiezen vóór dien machtige en bezittende, den arme helpen *knevelen* en drukken, o! dubbel zou dit alles Hem moeten treffen! Want, het zou Hem meer pijn veroorzaken verloochend, verguisd, bespot te worden door zijn z.g.n. *vrienden*, dan dat het *smart* zou doen door zijn vijanden gemarteld te worden.

Wat heeft men gemaakt van *Zijn* leer? Christenen, wat hebt gij van de leer van Christus gemaakt? Een bespotting, een karrikatuur! Of heerscht niet „de meester" nóg met alle strengheid, die hij slechts aanwenden kan; en doet die meester zijn macht niet voelen aan ieder, die zich slechts even verzet? En zijn het niet juist zij, die zich Christenen *noemen*, die *„de meester"* zijn? Niet juist alweer Christenen, *zij* alzoo, die den meester *ontkennen* moesten, die dezen vleien op laffe, lage wijze, dien meester daardoor prikkelen tot nog grooter misbruik maken van de *macht*, *zij* die dáárdoor die leer van Christus ontkennen en verkrachten? Predikt niet juist de priester, volgeling in *naam* van Christus alweêr, onderwerping aan „den meester", die, vreemd genoeg, zich ook weêr Christen noemt, juist *daardoor*, door *„meester" te zijn*, het bewijs levert geen *Christen te wezen?* Het is om 't even: Katholiek of Protestant, Luthers of anderszins, zij allen doen evenzoo. Zij verkondigen een leer, die duidelijk „den meester" ontkent en den „privaat-eigendom" zoo afkeurt, terwijl zij zich allen kennen doen door hun onderwerping aan *den één*, het streven naar *het ander*.

Calvijn, zelf vervolgde, vervolgde zoodra het hem gelukte *macht* te verwerven Servet, en brengt hem om het leven. Luther, Zwingly e. a. zoodra zij het volk voor hun zaak gewonnen hadden, en dit volk zich „den *meester*" van den hals wilde schuiven en den *eigen*dom ten algemeenen nutte aanwenden, toen riepen *zij* halt! verbonden zich met de machtigen en bezitters, en keerden zich *tegen* de armen, en onderdrukten hen even hard als de rest.

Thomas Müntzer, de eenige uitzondering bijna, die moed en overtuiging genoeg bezat om de leer van Christus in haar volle consequentie toe te willen passen, die waarlijk grootsche figuur — wel, men deed zijn hoofd vallen op het schavot. Waar ter plaatse heerscht die *gemeenschap van goederen* — die *gelijkheid van menschen* door Jezus geleeraard, onder zijn volgelingen — enkele kleine secten, voor korten tijd ook nog hier wonende, en in Amerika verblijvende, uitgezonderd? Wáár leven Christenen zóó, dat ieder naar zijn behoeften heeft, zooals Jezus dit wilde?

Wáár matigen Christenen zich in hun oordeel volgens Zijn raadgeving? In *naam* ja, noemt men zich Christen naar Hem, wiens leer *liefde* was; in de *daad* handelt men nog min-

der dan de z.g.n. heiden doet, nog minder dan het dier. Wanneer een dier hongerig is, het *neemt* en *eet*. Wanneer de mensch dit doen zou en hij zou nemen en eten, doch niet bezitten wat *hij zijn* eigendom kan noemen, dan . . wel: *Christenen* werpen zoo'n mensch in de gevangenis en *oordeelen* en *ver*oordeelen hem: juist tegen datgene wat *hun* meester leeraarde in.

Zie, ik ben geen Christen, doch veel wat Hij leerde is mij lief, vind ik verheven, grootsch en schoon. Schoon daarom, omdat hij den moed had zijn *woorden* in overeenstemming te brengen met Zijn wandel, waar Hij dit *kon*. Schoon daarom, omdat Hij zijn *leer* be egelde met de *daad*, waarvoor men hem dan ook 't leven benam. Schoon daarom, omdat Hij den moed had, op te durven komen voor al wat verdrukt werd en dit den onderdrukkers verweet O! hij is één van die schoone figuren, die zoo zeldzaam worden aangetroffen, die de kurken zijn, om zoo te noemen, waarop het menschdom drijft.

Er zijn er te weinig van dezulken. Trachten wij dus datgene, waar *zij* naar streefden en wat *wij* beamen, afgezien van de punten van verschil de onderdeelen betreffende, in daden om te zetten, zóó hen eerende. Zie, ik ben geen Christen, doch noemde ik mij zóó, ik zou dit dan willen *zijn*, meer dan in *naam alleen*. Ik geloof niet aan de wonderen en mirakels, welke men van Hem vertelt; ook niet aan al die fabelen en legenden, welke de grenzen van het natuurlijke overschrijden. .— Zelfs trek ik het historische bestaan van dien Jezus uit de Evangeliën in twijfel, doch dit alles doet minder ter zake. Dit evenwel staat vast, dat al het schoone, het edele, wat men Hem ten rechte of ten onrechte dan toeschrijft, getuigt, dat er in die dagen evenals nu gevoeld werd en gezien, het hemeltergende onrecht wat menschen tegenover menschen bedreven, dat uitbuiting en willekeur heerschten en heerschen op dusdanige manier, dat al het overwegend leed bijna hiervan alleen het gevolg is, men zich hier tegen verzette en in opstand kwam, en (Hem, dan historisch nemende voor een wijle) Hij het was, die zich dáártegen ten volle verhief, met al zijn kracht, met heel *zijn* innnerlijk *zijn*. Zie thans zijn volgelingen, in naam! Zie hun handel en wandel, hun doel en hun streven.

Macht en *bezit*, ziedaar *al* hun verlangen!

Macht en *bezit*, zie daar het kenmerk waar alles thans naar streeft in onze z.g.n. maatschappij, die zich Christelijk noemt, van menschen, die zich Christus als ideaal stellen, zoo zij *zeggen*. *Hun* „meester", die zelfs geen steen bezat om het moede hoofd ter ruste te leggen; *Hun* meester, die als de minste der minsten zich onder hen bewoog, — is het geen bittere bespotting die comedievertooning, welke men zoo ééns in 't

jaar ten paleize van den Roomschen koning vertoont en het „voeten wasschen" wordt genoemd?

O! zie in uwe verbeelding Hem daar afgewezen op den drempel van het Vaticaan; zie Hem staan vóór die machtig schoone tempels, versierd met al het schoonste, wat de kunst der mensch wist voort te brengen, — Hij, de arme, die niets bezat!

Trotsche gebouwen, blinkend van goud en schitterend van kleurenpracht! Schoon van vorm, van kunst; rijk aan goud en zilver, ornament-, schilder- en beeldhouwwerk! Doch hoe schoon ook — het is er koud en dor en naar. Het *leven* is geweken, de geest van liefde en broedermin is er *niet*. En de arme, hongerend en ellendig, voelt er zich niet op zijne plaats, denkt niet aan Godsdienst en anderszins, voelt de lust in zich ontwaken, zich zoo'n kostbaar stuk toe te eigenen, wat hem daar trots uitdaagt en in de oogen schittert, om dit te verkoopen voor wat brood voor zich en vrouw en kind. Hebt gij *gevoeld*, wat er in u omgaat, zoo gij hongerig en onderdrukt op die plaats verscheen, waar liefde en gelijkheid heerschen moet en gij woorden *hoordet* en daden *zag*, die juist het tegendeel bij u opwekken, dan welke gij met recht dáár mocht verwachten?

O! Christenen, hoort hoe Christus zelf zijn *Anathema* uitspreekt over *zulk* 'n Christendom. Zie Hem *staan* en geweerd tot op den drempel der paleizen dier wereld- en kerkvorsten, die zich Christenen noemen!

Zie Hem als arme staan voor Synode en Kerkeraad!

En hoort Hem, den arme, Hij die nooit iets anders bij zich had dan de armen, zijn bestraffing geven aan die mannen, die zeggen Hem te dienen, doch dit doen met de lippen alleen, niet in *geest* en in *waarheid*.

Schaamt u, gij die u Christenen noemt; doe afstand van uw *macht* en *bezit*, om uwzelfswil, zonder meer! Ziedaar *Zijn* woord! Jezus leerde niet als thans de Christenpriesters — niet allen, gelukkig! er komt leven ook in *hun* gelederen — *de laffe onderwerping*, welke zij, door *andere belangen* gedreven, prediken. Christenen, *leest* uw Evangelie — en gij zult dit zelve zien. Zeker, het heeft gelukkig nooit ontbroken ook aan mannen, die ook Christen wilden zijn, iets méér dan enkel met het *woord;* die het Christendom zuiver wilden doorgevoerd zien met de daad — doch zij zijn gestooten ten allen tijde op de belanghebbenden bij *macht* en *bezit*. Het is de kenmerkende strijd tusschen de zoogenaamde hoogere en lagere priesterklasse, welke thans nog wel gevoerd wordt, even als in de burgerlijke samenleving.

Onder de Katholieke Kerkvaders, voornamelijk onder die der eerste eeuwen van het Christendom, waren er velen die openlijk

en beslist opkwamen tegen mistoestanden in Kerk en Staat, en welke strijdig waren met de leer van Christus, die in het voetspoor van *hun meester* bleven, en, evenals Hij zelven deed, hun aanval richtten op den *privaateigendom* en het *gezag*, als zijnde de bron van alle ellende en ongerechtigheid. En het komt mij ten allen tijde vreemd voor en ongerijmd, dat Christenen (en Christenleeraars in het bijzonder), zoo altijd slagvaardig gevonden worden daar, waar het betreft menschen, die ook hetzelfde willen als hun meester, die dus in waarheid het *gezag* en den tegenwoordigen vorm van *eigenaom* bestrijden, deze als hun grootste vijanden behandelen en bekampen met alle middelen, waarover zij beschikken kunnen.

Hoe handelen toch die Christenen in naam in het dagelijksche leven? Zij, die zeggen zooveel waarde te hechten aan de uitspraken van hun geestelijke hoofden, hoe *handelen* zij toch in volkomen strijd met de woorden van mannen, die zij als Heiligen *zeggen* te vereeren, mannen om er slechts enkelen te noemen, zooals de H. Hieronymus, Clemens, Ambrosius, Gregorius Thomas van Aquino e.a. zich in hun uitspraken deden kennen.

En ook de Protestanten en Lutherschen mochten de woorden hunner voorgangers voornamelijk die van Luther, wel eens beter ter harte nemen en bedenken, in die richting die *hij* aanwees *werken* althans, en zich niet bepalen tot wat laatst een Luthersche leeraar zei, hoe men o.a. de zaligheid verwerven kon. Hij oreerde namelijk het volgende:

„De Katholieken *knielen*, de Protestanten *bidden*, de Lutherschen *zingen* zich zalig.“ Hij vergat er evenwel bij te voegen, dat *de armen* dezer stroomingen van het Christendom zich zalig *hongeren!* Wat Jezus zelf zoo fel verfoeide en veroordeelde. Lees het Evangelie, Christenen! Er behoort iets andes *gedaan* te worden om de zaligheid te verwerven voor hen, die daaraan gelooven. Jezus *deed* méér dan zingen, bidden en knielen. Hij *gaf* zich zelf na een leven vol strijd tegen onderdrukking, willekeur en uitzuigerij.

Als het waar was, dat de zich noemende Christelijke maatschappij zóó'n waarde hechtte aan de woorden van Jezus, als zijnde dit haar ideaal, haar doel en streven, waarom zette zij dan deze idealen niet om in daadwerkelijkheid, nu zij daarvoor de gelegenheid heeft? Waarom anders dan omdat dit Christendom ontaard is en de Christenen evenzoo. Toen zij als kleine secte de *verdrukten* waren, hebben zij zich verzet met allen moed en energie; — thans, nu zij zelf over de *macht*. beschikken, onderdrukken en woekeren zij even hard als de rest, en dulden geen verzet tegen datgene, wat *zij* als *goed* bestempelen. Waarom anders, dan omdat zij *de macht* en het *bezit* aanbidden en ieder *haten*, wie daaraan komt. Waarom

anders, dan omdat zij slechts Christenen zijn in naam! Constantijn heeft die zaak goed bezien van uit zijn standpunt.

Nog eens: wij zijn geen Christen, geen aanhanger van die leer. Doch wij staan nader aan dien Christus in onzen strijd *tegen den meester* en *tegen den privaat eigendom* dan de millioenen Christenen in naam, die dit met alle macht verdedigen. Wij wijzen er hen op, die aan een persoonlijk God gelooven en deze als de schepper van al wat is vereeren, dat deze nergens heeft getoond, in daad of in woord, *meesters* en *slaven* te hebben daargesteld, en nergens heeft gezegd, dat de aarde met al wat er op of in was ten gerieve van *enkele* wezens zou zijn, ten nadeele van het *geheel*. Juist zal men wel het tegendeel in hun „Heilig Boek" kunnen lezen. Dat zij toch **lezen** hun zoo geroemden Bijbel! Zie Ps., Spreuken, Jesaja, Math., Lucas, Hand. en andere plaatsen.

Wij weten, dat de natuur ons allen naakt en eener doet geboren worden, verschillend van aanleg en gaven, zeer zeker; doch *dit alleen* geeft daarom volstrekt geen recht of kan een een reden zijn van *overheersching* en *uitbuiting* van den één èn ten koste van den ander. Wij erkennen, dat elk mensch even groote waarde heeft en als vrije, gelijke wezens behooren sâam te leven, ieder zich zelf behoort te zijn. Wij zeggen en bewijzen even als Jezus, die Kerkvaders, Hervormers en anderen, de edelsten van ons geslacht, die ooit geleefd hebben, dit deden, dat de tegenwoordige *vorm van eigendom* en *het gezag*, ten onzent de bronnen zijn van bijna alle ellende op aarde.

Dat alles aan allen toebehoort; dat vrij voortbrengen en gebruiken een gezonde toestand is, die behoort te zijn, omdat dit de mogelijkheid waarborgt voor vrijheid en *daardoor* geluk voor allen, opdat de menschen in waarheid dan eerst als menschen zullen kunnen leven, — wat ook Jezus wilde.

Wij onderschrijven *niet* even als nog vele andere dingen „het keert de linkerwang toe wanneer men u op de rechter slaat", doch houden het in dezen met Confusius, of liever nog, wij wenschen in het geheel geen slaag, noch te ontvangen of ook te geven. Doch zoo men ons raken wil, dan trachten wij die slagen af te weren, en te voorkomen dat men ons niet meer bedreigt. Dit onderscheidt ons van Christus en ook van Tolstoy, en ik houd het er voor, dat dit meer een kwestie is van temperament.

Ook wij willen *liefde* en zijn er voor, dat er liefde heersche tusschen de menschen, afgezien van welke kleur of ras zij dan ook zijn. Maar tevens zijn wij niet voor die honingzoete liefde, die *berust* in onrecht, ondrukking en ellende en dit maar dulden, zeggende en wijzende op het *hiernamaals* der Christenen,

op het *Karma* der Theosophen, op „het is altijd zoo geweest en zal altijd zoo wel zijn" der groote massa „laat-maar-waaien-mannen." Wij verzetten ons met alle kracht, die in ons is en waarover wij beschikken kunnen, tegen hemeltergende toestanden, onder welke men ons noodzaakt te leven.

Wij haten deze met heel ons innerlijk *zijn*, ons *voelen* en *denken*. Wij zijn voor vreê, liefde, broederschap evenals de beste Christen dat durft denken en het is juist *daarom*, dat wij ons keeren *tegen* instellingen, die *haat*, *oorlog* en *vijandschap* tusschen de menschen zaaien.

Ziedaar, waarin wij in hoofdzaak met de Christenleer verschillen, al staan wij deze overigens nader dan vele Christenen in naam

En Jezus zelf! — Ook Hij dorst soms te toornen, de zweep te grijpen en hen te verjagen uit Jehova's tempel.

En daar is Jezus schoon en groot. Daar is Hij mensch als wij, met al zijn haat, toorn en *liefde*, met alle hartstochten behebt als wij. Een mensch *zonder* hartstochten dat is *geen* mensch — een schim. De *rede* moet dezelve weten te beheeren, wat niet altijd kan als het gemoed tot overstelpens toe is gevuld. Ziedaar de kwestie.

Niet moet men de hartstochten trachten te dooden.

Als Fourier vraag ik ook voor haar een plaats.

Christenen, *wat* hebt gij na zooveel eeuwen, die u scheiden van uw meester, van het Ghristendom gemaakt?!

Herzie u zelf en ook herzie wat gij gemaakt hebt van *Zijn* leer! Voornamelijk richt ik mij tot u, omdat gij u zoo keert tegen die menschen, die den strijd voeren als „uw meester": *tegen* het *gezag*, tegen het *privaat* bezit. Zij zijn degenen, die in waarheid zich richten tegen datgene, waartegen Christus zich keerde en dàt het wezen uitmaken moet van de Christenleer. Het zijn die menschen, die *al wat is* voor *allen* eischen, omdat dit *voor allen* is.

Het zijn die menschen, die gij voor An-archisten scheldt, doch die zich fier gevoelen dezen naam te kunnen dragen, evenals ten tijde toen uw leer ontkiemde, uw voorvaderen dat waren op hun naam van Christen.

Bedenk, dat gij die u Christen *noemt*, dat wilt gij in waarheid aanspraak maken op dien naam, gij Christenen *zijn moet*, dus den strijd te voeren hebt tegen al wat onderdrukt en uitbuit, woekert en schachert, gelijk uw meester deed. En dat gij al het streven naar de macht in Kerk en Staat hebt op te geven, u *daartegen* juist te richten hebt als zij, die gij thans wederstaat.

Zóó alleen zijt gij in waarheid Christen en *doet* gij wat uw Meester deed.

Christenen, wat hebt gij van het Christendom gemaakt?!

Herzie u zelf, opdat gij niet langer het verwijt te dragen hebt van te heulen en te huichelen met al wat *rijk* is en al wat *macht* bezit. Strijd als zij den strijd tegen het *gezag*, tegen de *overheersching* van mensch tegenover mensch! Strijd als zij tegen den privaat-eigendom gelijk u betaamt! Want weet: *met* of zonder u toch in het eind is *ons* de overwinning! Strijdt als zij, of werpt af den naam van Christen, omdat gij onwaardig zijt dien langer nog te dragen! Strijdt als zij tegen al wat uitbuit en onderdrukt!

Wij zien als Mozes op den berg het land, waar vrijheid, geluk en menschenwaarde wezen zal. Niets is er wat ons belet die toekomst te aanschouwen. Ons is de toekomst trots alles èn allen!

Stervend Christendom.

Dat trots alle tegenspraak de godsdienst verflauwt, achterut gaat, zijn innerlijke kracht sedert lang verloren heeft, dit is eein feit, dat voor elk een, die zien **wil**, gemakkelijk is te constateeren. Dat het met het z.g.n. christendom, trots volle kerken des Zondags, zijn groot ledental, de middelen waarover het nog heeft te beschikken om leden te winnen en te behouden, slecht geschapen staat, wat haar *innerlijk wezen* betreft, wie kan dat nog betwijfelen? O! zoo men de velen, die uit sleur, gewoonte, fatsoen, vrees voor den ouden dag, bekrompenheid van geest, enz., nog lid der kerk zijn en blijven, eens van het groote ledental aftrekt, wat een bedroevend klein aantal „oprecht geloovigen" zou er dan overblijven! Het geloof in „de leer" zit er niet zoo erg diep in, bij de millioenen die *in naam* tot het christendom behooren. Wat vormendienst, wat koude ceremoniën, ziedaar waaraan men de z.g.n. christenen van andere menschen alleen nog maar weet te onderscheiden. Reeds herhaalde malen is daar reeds door ons op gewezen, doch telkenmale werd dit dan door Dominee en Pastoor als laster gekwalificeerd. Nu evenwel Ds. ULFERS, de bekende „socialistenvreter", zelf den klaagtoon doet hooren en feiten constateert, zoo wààr en juist, en tevens zoo diep het *zedelijk verval* schetsende, nu het van deze onverdachte zijde komt, nu moeten de „broederen" zelven onder elkaar maar uitmaken, of dit als waarheid of laster te beschouwen is.

Het spreekt vanzelf dat wij ten opzichte van het door hem

geconstateerde een andere zienswijze zijn toegedaan, v.n. wat de oorzaak betreft, waaraan dat verval is toe te schrijven. Wij moeten behalve alle andere dingen, den fellen strijd, sedert eeuwen tegen dit verbasterd christendom, door de grootste en scherpzinnigste denkers der menschheid gevoerd, niet vergeten of onderschatten Natuurlijk ook dat, waar hij meent te moeten jammeren, wij integendeel reden tot juichen hebben ; niet om het bedroevend beeld wat hij ons voor oogen stelt — o, neen! — doch omdat wij meenen, dat hij hier komt *bevestigen*, datgene, wat wij als noodzakelijke uitkomst noemden waartoe dit z. g. n. christendom de menschheid voeren *moest* n.l. tot *degeneratie en verval*. Onverschilligheid jegens de kerk, platheid, dierlijkheid, ontaarding, ongeloof *aan* en apathie *jegens* wat men den mensch als „het hoogste" leerde. Ziedaar het resultaat van zooveel eeuwen christendom! Wij zien het verval, het bankroet dier christelijke kerk met rasse schreden naderen, en dit omdat zij niet gegeven heeft wat zij beloofde — omdat zij vijandig, tegenover het *leven hier op aarde staat* — den arme helpt *verdrukken*, berusting in *menschonteerende toestanden predikt* en slechts met wissels op de eeuwigheid getrokken haar schulden wil voldoen Wel telt zij nog vele leden, die kerk! Doch, wat baat het grootst mogelijk aantal menschen, die in *naam* alleen slechts behooren tot zekere richting, kerk of partij? Gallio's! zegt Dominee.

Juist dat beteekent ook niets en ook Ds. ziet dat zeer goed in. Niet in het *aantal*, doch in de *hoedanigheid* zoeke men zijn kracht, en daarin alléén is te vinden wat vereischt wordt om „bergen te verzetten" zooals men dit noemt.

En elk streven, naar *welk doel dan ook*, is vrijwel verloren te noemen, wat zijn kracht moet zoeken in zijn groot *aantal* alleen. Een Gideonsbende is mij meer waard.

Wat baten legers van honderdduizend Gallio's! klaagt hij. Juist zoo is 't. Het is wel treurig met dit Christendom gesteld! Is het niet beschamend voor die leer te noemen op geen ander resultaat te kunnen wijzen dan het door hem geschetste? Zóó verlagend voor den mensch in 't algemeen

Zeker, er is géén bezieling meer daar in te vinden. Geen streven naar *hooger*, geen *ideaal* meer waar naar wordt gestreefd! Doch hiermee is ook tevens Multatuli's klacht gerechtigd waar hij roept: „Christenen, wat hebt gij van de menschen gemaakt?"

Ds. ULFERS geeft hierop in een artikel „Gallio's" getiteld, in de „Rott. Kerkbode" van 17 April het antwoord Hij zegt daarin o.m.:

„Men wil wel eens zeggen dat er weer een opleving is van het godsdienstig bewustzijn tegenwoordig . . . .

Soms ben ik ook geneigd het te gelooven, vooral als ik

eens een optimistischen dag heb. Maar, ik moet dan toch al opzettelijk mijn oogen sluiten voor wat mijn oogen zien op dit punt. Ik zie daar de groote volksmassa voor mij; de duizenden van onze kerken, de honderdduizenden van ons land, wat een groot volk! Leeft daar in die schare een Christelijk bewustzijn? Gaat hun leven uit naar God? Of naar een hoog levensdoel? Of naar een werkelijk ideaal? Is men warm voor het vinden van de waarheid? Zoeken zij, zoeken zij met glinsterende oogen en met vooruitgestrekte hand en met volhardend loopen naar het waarachtige geluk, dat een menschenhart vol kan maken? Welneen, dat zijn honderdduizend Gallio's, die zich niets van dat al aantrekken!

Men kan een mensch moeilijk in de ziel zien; maar naar de uitwendige dingen te oordeelen: Als ik de menschen hoor praten, dan praten zij over geld; het treft mij honderdmaal op de straat, als ik een gesprek opvang van een paar menschen die ik voorbijloop. Soms loopt het gesprek over niets hoogers dan over wat ze daar juist in een herberg hebben gedronken, of wat ze daar juist zullen gaan drinken. Als ik de menschen hoor zingen, en wij kunnen ze nog al eens hooren zingen, dan hoor ik een soort dronken gezang dat alle beschaafdheid mist en dat walgelijk leelijk klinkt, om niet te zeggen dat het vuil is. Men kan een mensch niet in de ziel zien, en men moet oordeelen naar de uitwendige dingen; maar dat zijn uitwendige dingen, die toch laten merken wat er in het hart is. Vloeken hoor ik altijd door, soms heel ruw, soms heel gemanierd; maar altijd kan men het hooren. ook de vuilste kan men altijd hooren; hoever moet een mensch gekomen zijn, als vuile woorden zoo maar van den eenen kant van de straat naar den anderen kant worden overgeworpen en teruggeworpen. Ik geloof niet, dat er daar in de laagte van het volk iets is, dat blijk geeft van een streven naar hoogere dingen, laat staan van een streven naar de eeuwige dingen. Ja, wie gelooft het ook van wel? Van de eeuwige dingen trekken zij zich niets aan. Gallio's!

Van de onzedelijkheid onder de hoogere standen wil ik niet eens spreken; men kan er niet eens over spreken. Wie gelooft dat daar een streven naar godsdienst is als men zeven ton tegelijk verduistert van toevertrouwde gelden, of als men daar een millioen tegelijk steelt? Wie gelooft dat daar een streven naar godsdienst is, als er de veelwijverij in zwang is, en die is er in zwang? Ik zeg nog eens, men kan moeilijk over dit punt praten. Maar wie zal beweren dat daar onder de rijkeren een zoeken is naar de

eeuwige dingen? Immers neen, zij trekken zich geen van deze dingen aan. Gallio's!

Daar is wel een *mooi* deel onder menschen, maar dat is een heel klein deel. Hoevelen zijn er, die als in de dagen onzer vaderen naar een Bijbel vragen, nu zooveel gemakkelijker te verkrijgen dan toen, om daarin te zoeken, te zoeken het antwoord op de grootste vragen van de ziel? Hoevelen zijn er, die als in de dagen der hagepreeken naar de plaatsen toeloopen waar het Evangelie gepredikt wordt, nu zooveel veiliger te hooren dan toen, toen de preek bij de heggen het leven wel eens kosten kon? Men trekt zich geen van deze dingen aan. „Laten we toch over wat anders praten", zegt men, als er over begonnen wordt. Daar is een algemeene stille lach over de Kerk, als er eens over de Kerk gedacht wordt. Het onderwerp is al te te kleinzielig om er zijn aandacht aan te wijden.

Alle andere verschijnselen des ongeloofs verontrusten mij niet; maar dit verschijnsel: de honderdduizend Gallio's — dat de immer glorieërende Kerk er voor vreeze!"

Zeker Ds., zeker, al uw klachten zijn gegrond; zij bevatten niets dan de beschamende waarheid. Vloeken, vuile, liederlijke taal, dronkenschap, roof, moord, malversatie niet te vergeten, enz. is aan de orde van den dag. En niet alleen door het *volk* doch evengoed en v.n. ook door de z.g.n. „steunpilaren der maatschappij" wordt dit bedreven. Doch wanneer ook wij dit constateeren dan rijst bij ons reeds dadelijk de vraag: Waarin is toch voor dat alles de oorzaak gelegen? Aan *wie* of *wat* de schuld? Immers, eerst dan wanneer wij de oorzaak van dit euvel hebben gevonden, eerst dan vermogen wij middelen in het werk te stellen om verbetering te brengen. Klachten zonder meer brengen ons niet verder. Welnu, deze oorzaak is zeer gemakkelijk aan te wijzen. De geheele *zedelijke* ontaarding vindt haar oorsprong of is het gevolg van onze maatschappelijke ontaarding, is het gevolg van de wijze waarop men ons *dwingt* saam te moeten leven. Ons hedendaagsch stelsel van *gedwongen samenzijn*, geholpen en in stand gehouden door een ontaard christendom, *that is the question*! dat is de oorzaak van het zedelijk en maatschappelijk verval.

* * *

Christendom en christendom zijn twee. Het christendom in zijn oorspronkelijk wezen, zooals dat in de eerste eeuwen onzer jaartelling werd geleerd en datgene wat wij ten onzent met dezen naam bestempelen is zoo geheel en al van elkaar verschillend, dat zij veeleer als tegenstellingen zijn te beschouwen, dan wij in het één het kind van den ander hebben te zien.

Was het oorspronkelijke christendom een leer van *liefde* en *naastemin*; haar kerk als een *toevlucht* voor den arme en verdrukte te beschouwen; was Christus, een oogenblik als historisch genomen, de man die opstond tegen onrecht en willekeur; de man die moedig voor zijn overtuiging opkwam; die de machtigen der aarde, de fariseeën en schriftgeleerden en hoe verder de rest van dat „addrengebroedsel" heeten moge, flink dorst te wederstaan; die de zweep durfde te handteeren waar het noodig was; die mammondienst haatte; vleierij en kuiperij verafschuwde; die van „wit gepleisterde graven" sprak; den oorlog vervloekte; den arme, de vrouw, in één woord de „slecht weg gekomenen" op hun menschenwaarde wees; die rijk of arm als gelijken beschouwde, met zijn jongeren uit één beurs leefde. . . . Welnu, zie en vergelijk het voorbeeld van Jezus uit de Evangeliën, hij die geen steen bezat om het moede hoofd ter ruste te leggen, met de paleizen van zijn z.g.n. volgelingen, de waardigheidsbekleeders der kerk; beschouw het christendom van toen, dat naar deze leer leefde, eens naast datgene wat wij thans onder den zelfden naam aantreffen!

Het oorspronkelijke christendom is geheel *verworden* — niets is er meer wat thans daar nog op gelijkt — alleen de naam en slechts wat vormen. Ziedaar al.

Christenen in *naam* hebben het christendom vermoord.[1])

Christenen in *naam* voeren zeer christelijk oorlog, zoowel met hun mede-christenen als tegen andersgeloovenden! Christenen in *naam* rooven, moorden en malverseeren, dienende daarmee hun god . . . . mammon! Christenen in *naam* buigen zich en knielen voor de machtigen der aarde! Christenen in *naam* verpletteren hun broeders en zusters in den Heere in hun jacht naar fortuin, om daarmêe hier reeds de genietingen te smaken, welke zij als een voorproef van het hemelsch paradijs beschouwen. Er is meer. Het christendom heeft zich van *verschoppeling* tot een machtig *heerscher* weten te maken; heeft zich van *vervolgde* tot *vervolger* opgewerkt. Het heeft de macht van den *staat*, waar het in oorsprong en wezen, *vijandig* tegenover stond, voor zich weten te *veroveren* en voert thans „christelijke politiek." God betere 't! Het heeft haar leer van *liefde*

---

[1]) Niet omdat wij iets met dit christendom op zouden hebben is het dat wij den n a a m - c h r i s t e n e n dit verwijt toeslingeren Wij staan aan de andere zijde in verreweg de meeste gevallen. Eigendom, gezag van mensch over mensch en oorlog maken hierop een uitzondering. Het oorspronkelijke christendom bestreed ook dat. Doch behalve dat wij haar leerstellingen: god: persoonlijke onsterfelijkheid, de ascese, de linkerwang, enz., niet aanvaarden, zoo wenschen wij v.n. een gelukkig leven h i e r o p a a r d e voor allen en gunnen den christenen gaarne hun paradijs hiernamaals.

omgezet in *wreede dogmatiek*; heeft ieder, die het wagen dorst aan haar leerstellingen te twijfelen, als ketter vervolgd en zéér christelijk ten doode toegemarteld. [1])

Doch juist door dat zich aanpassen, heeft het christendom zijn innerlijke kracht verloren; zijn bezieling, zijn idealen, eenvoud en zuiverheid is verworden. Met datgene wat het aan *macht* en *aantal* won, moest het aan *innerlijke diepte* en *hoedanigheid* verliezen.

Dit kon niet uitblijven en het is het gewone verschijnsel wat wij dagelijks zien bewaarheid, waar ook gij zeer terecht op wijst. Met het toenemen van het aantal treedt het verderf de veste binnen, althans wanneer die toename geschiedt met middelen, zooals de christenen die bezigden en helaas maar al te vaak nog aanwenden. Zoo kweekt men christenen in naam, niets anders; christendom in naam, alweer is 't wat men den menschen opdringt, indien men dezen met het zwaard, den bijbel en jenever bekeert, uitzuigt en onderdrukt.

* * *

Gij zegt het *ongeloof* niet zoo zeer te vreezen, als *datgene* wat gij *in* de kerk zelf waarneemt. Ik geloof het gaarne! Bij innerlijke deugd zou het ongeloof u niet zoo erg kunnen deeren, maar juist nu *innerlijke rotheid heerscht*, nu vreest gij het ergste. Ook dit wil ik gaarne gelooven! Maar zou er ooit zulk een verval waar te nemen zijn geweest; zou er ooit zulk een wassenden stroom tegen dit christendom van thans gerezen zijn, indien niet *innerlijk* die rotheid aanwezig ware geweest? En de schuld van dit alles? Ach, de toonaangevenden dier christelijke kerk, *zij zelven* zijn het, die daarvan de schuld hebben te dragen. Zij hebben voor wat aardsch gewin hun leer verlaten, de ontaarding daar*van* en daar*door* bevorderd. *Zij zijn* het, die in kerk en staat, in leger en vergaderzaal, regeering en rechtspraak en politiek, in handel en zwendel zich macht en eigendom veroveren. *Zij zijn* het, die onder biddend opzien tot den Heere, uitzuigen, rooven, graaien, grissen, malverseeren en dooden om te halen wat te halen is, met middelen waarvan elk weldenkend mensch zal gruwen en voor hij *zulk* een christen de hand zou drukken vreezen moet, deze met bloed besmet te zien.

Zij zijn het, die de jeugd, het kind, vergiftigen met leugens, fabelen en zinledige frasen als God, Koning, Vaderland! Zij

---

[1]) Dit mag men niet enkel de katholieke kerk verwijten. De z.g.n. protestantsche deed. hieraan ijverig mee. Michael Servet telt voor velen. De Gebr. Koerbach, W. Deurhoff, Balthasar Bekker en vele anderen zijn de slachtoffers te noemen van protestantsche onverdraagzaamheid.

zijn het die de menschen onder deze leuzen op hun medemenschen afzenden, om hen te dooden, omdat zij, aan de andere zijde van een willekeurig getrokken grens geboren werden en dus soms zijn geleerd een anderen God, koning of vaderland lief te hebben.

Zij, die *voorgangers* van „diverse pluimage", zij zijn het die den onderdrukte, den uitgezogene „er onder houden" met hun „hiernamaals-gefemel". En terwijl ze met de rijken en machtigen aan tafel zitten, verbrassen *zij* mede het zweet en bloed der armen. Is het u duidelijk, waarom die kleine luiden hoe langer meer zich van de kerk losmaken, nog slechts een onverschillige lach daarvoor over hebben?

Welnu zulk een handelwijze door hen als voorbeeld gegeven, wordt geredelijk door die massa die *lacht* omdat zij, mede door eeuwen lange ontmensching, verleerd heeft te *toornen*: verleerd heeft de *zweep te hanteeren*. Die massa, zij *denkt* niet, zij *mocht* dit immers niet, het was zonde! Zij *verzet* zich niet, het was zonde! Men heeft die massa stelselmatig dom gehouden, vergiftigd met leugens en frazen.

Zij weet, omdat zij dit reeds zoo dikwerf heeft gezien, dat de enkelen die zich tegen leugen en bedrog, tegen het geweld verzetten, hun loon in *kommer en ellende* uitbetaald ontvingen.

Zoo ziet zij dus, die „slechte herders" als onfeilbare gidsen aan. Zij ziet het hen naar den vleeze gaan, wat zal zij anders doen dan deze volgen, opdat het ook haar welga. Gallio's. Ja zoo werden zij Gallio's.

* * *

Was het dien leiders, dien herders, *ernst* met de zedelijke verheffing van den mensch, waarom verheffen zij dan hun stem niet ten voordeele eener samenleving waar vrijheid, welvaart en geluk voor allen wezen kan? Waar algemeen bezit van grond en productiemiddelen zullen zijn: waar geen meerdere en mindere door toeval der geboorte, bezit van geld of een gezagspositie meer wordt aangetroffen, de heerschappij van mensch over den mensch, de macht van het kapitaal niet meer bestaat?

Dit zou waarlijk een doeltreffender middel zijn om aan de zedelijke ontaarding een eind te maken, dan door het aanheffen van een jammerklacht: een zedelijke ontaarding waaraan het Christendom de grootste schuld heeft en waarvoor geen verbetering weet te brengen.

Waarom het volk nog langer met fabelen en legenden gevoed die deze onzedelijkheid bevorderen? Waarom het nog langer op dien bijbel als het boek bij uitnemendheid gewezen, terwijl dit toch wemelt van de platste en vuilste geschiedenissen?

Waarom langer het volk helpen opleiden tot moordenaars van hun evenmensch, door hen in de kazerne te helpen dringen? Was het niet Jezus, die gebood het zwaard in de schede te laten, zelfs toen het zijn vrijheid en leven gold, terwijl nu het zwaard getrokken wordt voor . . . . frazen en leugens?

Kan men nu iets anders verwachten van een zoo laag gezonken volk, dat stelselmatig dom gehouden wordt; kan men redelijker wijze wel een *hoogeren* eisch aan dat volk stellen, een volk bij wien elk ideaal naar hooger en beter wordt gesmoord, bij wien lijden dagelijksche gewoonte is, en uitstel van bezwijken, hoogste prijs? (Vorstenschool).

Wat baat het dit volk, zóó levende, gedoemd tot eeuwige ellende en onderdrukking, idealen te bezitten, als elke poging die tot verwezelijking daarvan leiden zou, met kracht wordt onderdrukt? Wat baat het natuurschoon, kunst, enz.?

Het is er blind voor. Het kan *niet anders zijn* dan het is — en dat *wat het is*, is de vrucht van eeuwen christendom. Gij klaagt en scheldt hen voor Gallio's —. Het christendom heeft hen zoo gemaakt!

Waarlijk, men moet zich verwonderen dat het nog niet *erger* is geworden, zich niet op andere wijze uit. De verdooving van het berusting-gepreek is nog niet uitgewerkt. — Maar dan?

En wat de hoogere (!!) standen betreft? Bedoeld is de *meer geld bezittende*, o! zij zijn gebleven zooals de rijke man in het N. T. wordt geschetst . . . . met dit onderscheid evenwel, dat zij den armen Lazerus, in plaats van hem de kruimkens die afvallen van de tafel te gunnen, hem christelijk!! de laatste penningen uit zijn zakken malverseeren. O! christendom, wat hebt gij van de christenen gemaakt? Gallio's, zegt ds. En erger, voegen wij er aan toe.

* * *

Daar is een klein deel, dat . . . ja, dominee, zoo is 't! Er is een klein deel, dat — doch dit moet men niet onder de christenen meer zoeken, veeleer onder hen die met het christendom gebroken hebben — voor kerk en evangelie een stillen lach, niets meer, over hebben. De tijden der martelaren en zeloten zijn voorbij! *Gij* zegt 't Een kostelijke bekentenis voorwaar! De tijd der hagepreeken . . . . Maar hoe heb ik het nu? Gij althans kunt toch geen vreemde in Jeruzalem zijn? Gij, de schrijver van Sociale Vragen, enz.?

Welneen, de tijd der hagepreeken is niet voorbij. Veeleer is deze juist in vollen bloei! Zie de honderden en duizenden, die van heinde en verre die hagepreeken gaan bijwonen; moeite, kosten, tijd daaraan bestedende. Die, niet vrij en frank dit kunnende doen, doch op straffe van broodeloosheid, den modernen

marteldood, het er wel voor over hebben, het daar toch voor wagen.

Zie, hoe bezield zij zijn wanneer zij er heen trekken! Verheugd en vol vertrouwen op betere toekomst voor geluk, daarvan wederkeeren! Hoe hooge begeestering hen doet *leven* en *hopen*, hoe zij offeren en bereid zijn te lijden voor hun hoog ideaal: geluk door vrijheid en welvaart voor allen! Zie, en gij zult misschien met smart moeten erkennen: „ik heb mij vergist".

„Hooge *idealen* zijn er nog — menschen die *daarnaar* streven ook — de *waarheid* wordt nog steeds gezocht — menschen, die *geluk voor allen* wenschen ook. — Hagepreeken worden er nog steeds gehouden — zij worden druk bezocht door met *idealen bezielde wezens*, die een reusachtig vertrouwen in den toekomst stellen; doch helaas! het zijn niet de lieden *mijner kerk*. Het zijn gèèn christenen. Het is niet het *christendom* wat hen vervult. Het zijn juist die lieden die ik heb gemeend te moeten bestrijden. Ik heb dus gedwaald. — Ik heb gediend en dien nog een *stervend christendom*, en zij een leven-makend beginsel. Zij vertrouwen op een toekomst, waarin de menschen, na zich zelf bevrijd te hebben van al wat hen geestelijk en maatschappelijk drukt, als broeder, als maatschappelijk gelijkberechtigden kunnen en zullen leven.

Die de aarde tot een paradijs zullen weten te maken — die in dit leven reeds hun geluk, voor zoover dit van maatschappelijke toestanden afhankelijk is, zullen smaken; doordat zij de kluisters der domheid hebben verbroken; doordat de wetenschap hen heeft verlicht; doordat zij aan fabelen en legenden geen geloof meer schenken — doordat zij de *zekerheid* van het *hier* boven het vertrouwen en *gelooven* op een *hiernamaals* stellen en dit er aan hebben gegeven; omdat zij de *dooden* de *dooden* laten begraven en zich met het *leven* voor de *levenden* bemoeien. Omdat zij het stervend christendom een „de levenden groeten u" toeroepen.

Uptopieën?! Idealisme! wat zij najagen! 't Zij zoo. Maar dan zijn het utopieën die zij met den dag met alle energie die in hen is trachten te verwezelijken! Idealisme. Goed. Maar dan zijn *zij* rijker, dan het door u zoo genoemd arm, ontaard christendom. Gij zelf zegt het: alle ideaal is daaruit vervlogen. De christenen hebben *geen hooger ideaal* meer dan . . geld, veel *geld verzamelen*. Ik spreek dit niet tegen. Welnu, ik stel het *levenmakend* geluk-voor-allen-beginsel tegenover dit *stervend* christendom. Dit beginsel van *vrijheid* en *welvaart* voor *allen* hier op *aard*, tegenover de *weinigen* in het *hiernamaals*, waarvan men alle zekerheid mist. Het leven roept ons en eischt van ons toewijding en energie. En hierin, om daaraan te arbeiden, een samenleving van geluk voor allen te helpen bevorderen,

zullen allen, die met ons deze ideeën zijn toegedaan, hun levenstaak vinden. Zij zullen daardoor zijn bezield, met hooge idealen zijn vervuld. — Uw Gallio's — klacht is het gejammer om de dooden! Onze jubel is de juichkreet van het *leven*. Ten strijd met ons *voor* het leven, *om* het leven, gij allen die ***geen** Gallio's*, doch met ***wil*** en *liefde* bezielde wezens zijt.

Taboe.

Een mijner vrienden, juist van een groote reis teruggekeerd zijnde, vertelde mij onder meer het volgende, wat mij wel vermeldenswaardig voorkomt.

„Ik bevond mij op één dier vele eilanden, welke in die groote wateren die men zeeën heet, als verloren liggen. Hoe het heet en waar het ligt, is mij niet juist bekend, zoek er dus niet naar op de landkaart. Het zij genoeg, dat ik u mededeel dat het een zeer vruchtbaar en schoon gelegen eiland was, met een weelderigen plantengroei, mooie prachtvolle landschappen, doorsneden als met zilveren stroomen, in één woord, dat het op een z.g.n. aardsch paradijs geleek.

Eens een wandeling doende, en in dat natuurschoon als verzonken zijnde, werd ik uit mijne mijmering opgeschrikt door eene vrouw, die met zacht smeekende stem mij een aalmoes vroeg, mij beduidende dat zij honger had: tegelijkertijd toonde zij mij haar kind, dat eveneens schreide van gebrek.

Je kunt begrijpen hoe zulks mij bevreemdde, in zulk een schoone omgeving, in een zoo door de natuur rijk gezegend oord, zulk een ongelukkig wezen te ontmoeten, die de hulp van anderen inriep om in haar allernoodzakelijkste behoeften te kunnen voorzien. En te meer bevreemdde mij zulks daar zij slechts even de hand behoefde uit te steken om de vruchten van de boomen te grijpen, die haar als het ware toewenkten, om te worden geplukt; of zich te verzadigen aan de rijke korenhalmen of peulvruchten, die in menigte aanwezig waren.

Mijn eerste gedachte was, dat de ongelukkige ziek was, of misschien wel lam, zoodat zij daar zat en zich zelf niet helpen kunnende, afhankelijk van de hulp van anderen was.

„Zijt gij ziek? kunt gij u niet bewegen, of wat scheelt er

aan, dat gij die vruchten daar boven uw hoofd, of daar vlak voor uw voet niet plukt en *neemt* en *eet*? Kunt gij dit niet, dan wil ik u wel behulpzaam zijn" — en de daad bij het woord voegende, maakte ik mij gereed eenige vruchten van den boom te nemen om deze haar te geven.

Sneller dan ik vermoedde dat dit wezen zich wel weren kon, belette zij mij aan dit voornemen gevolg te geven, roepende: „Neen, neen, doet dat niet — Taboe! Taboe!"

Verwonderd over zulk vreemd doen, en bemerkende dat zij niet ziek of mankeerende was, vroeg ik haar: „Taboe, wat *is* dat, wat beteekent dit woord — Taboe — Zijn die vruchten soms vergiftig, zoodat ze niet eetbaar zijn?"

„Neen," zei ze, „*dat* is het niet. De vruchten zijn *goed*, maar ze zijn Taboe verklaard."

„Goed, maar zeg me nu wat Taboe is."

„Wat Taboe is, dat weet ik niet. Maar wel weet ik, dat degeen die het Taboe verbreekt, een vreeselijke straf moet ondergaan; d.w.z. hier een smartelijken dood moet sterven, en hiernamaals een nog verschrikkelijker lijden wacht."

„Wie zegt u zulks?" vroeg ik, nieuwsgierig om meer te weten.

„De medicijnman of toovenaar en het opperhoofd van den stam."

„En is hun bevel u méér, dan de drang om aan uw behoeften te voldoen — is het u meer waard te luisteren naar hun *onzinnig* gebod, dan dat gij letten zoudt op het schreien van uw kind?"

„Wat moet ik u zeggen vreemdeling, gij die niet met onze zeden en gewoonten op de hoogte zijt. Ik ben slechts een arme, domme vrouw, die niets weet van het hoè en het *waarom*; het is zooals het is. Ik weet alleen dat men zegt, dit of dat is Taboe, en verder weet ik, dat ieder zich daarin schikt — en dat degeen die dit niet doet, doch zich verzet, onverbiddelijk streng gestraft wordt en sterven moet. Dat is wat ik *weet*."

Een wijle stond ik als versuft over zulke vreemde opvattingen, over zulk een barbaarsch stelsel dat hier heerschte; waar het alleen door de willekeur of hebzucht van enkele slimmen en machtigen mogelijk was, dat de bewoners van dit geheele land gedoemd waren, om te komen van gebrek, in een zoo vruchtbare en rijkgezegende omgeving. Doch nog meer verwonderde ik mij over de gelatenheid, of liever over de bijna stompzinnige, idiote gedweeheid, waarmeê men dit zoo afkeurenswaardig stelsel erkende, en opvolgde ook.

Arm schepsel, dacht ik, wat te doen om u te helpen? Terwijl ik zoo een oogenblik nadacht over een en ander, viel mijn oog op het stroompje, dat zacht kabbelend voorbij vloot en zag ik een aantal visschen dartelen en spelen. Gered. — Eenige

van deze vangen — op een vuurtje braden, deze zullen in de eerste behoeften kunnen voorzien; wat later gebeuren moet, is van later orde. Met maak ik mij gereed een tak te snijden, om dezen als hengel of lans te gebruiken, toen zij, mijn voornemen radende, opnieuw het woord Taboe hooren liet. Verbluft zie ik haar aan en op mijn niet uitgesproken vraag herhaalde zij met eentonige stem dit eene woord: „Taboe — Taboe — Taboe — Taboe;" altijd weer en anders niets dan Taboe. Ze lijken hier wel gek met hun Taboe. Begreep ik maar goed, wat men ermeê bedoelt, dacht ik.

Een geritsel in de takken leidde een oogenblik mijne gedachten af en een groote haas of konijn, verscheen als het ware vlak voor ons. Mijn geweer van den schouder nemen, aanleggen en afdrukken zou het werk van een oogenblik geweest zijn, — doch ten derde male werd ik door haar die ik helpen wilde, belet om mijn voornemen ten uitvoer te brengen. Met een ruk sloeg zij het geweer uit mijne handen, en op het wild wijzende, zei zij thans met ernstige, doch droeve stem: „Taboe."

Maar mijn God!" riep ik als wanhopend uit, „hier is alles, geloof ik, *Taboe*: Boomen, vruchten, grond, water, visch en wild, in één woord alles — alles behalve juist de mensch, voor wien dit alles dienen kan.

Maar nimmer zal men van mij zeggen, dat ik mij door zulk onzinnig gedoe, door zulk een onzinnig woord als Taboe is, waarvan men niet eens een goede beteekenis weet, zal laten beheerschen. Temeer, als ik door hiermeê te breken, het leven van mijzelf en dat mijner medemenschen redden kan. Met rukte ik eenige vruchten van den boom en reikte de vrouw er een, terwijl ik zelf in de andere mijn tanden zette.

Doch, wat er nu gebeurde, is mij tot op heden nog een raadsel gebleven.

De vrouw keerde mij den rug toe en verliet hard schreeuwende en huilende de plek waar ik mij bevond, steeds roepende: „Taboebreker! Taboebreker! Hij heeft 't Taboe verbroken!" Of dit schreeuwen nu beteekende, dat zij zoo'n honger had, of wat anders, weet ik niet; evenmin als ik het begrijpen kon, dat een hongerige vrouw van dengeen die haar voedsel reiken wilde, dit dan niet aanneemt en verbruikt.

Doch eer mij dit alles helder en duidelijk was, werd ik een grooten troep welgewapende lieden gewaar, die onder groot misbaar, schreeuwende: „Taboe, hij heeft het Taboe verbroken! ter dood, ter dood met hem!" op mij aanstormde. Ik begreep zeer wel, gedachtig aan 't geen de vrouw mij had verteld, dat dit op mij gemunt moest wezen, reden waarom ik ook begreep hen niet te mogen afwachten, en mijn heil

zocht in een overhaaste vlucht. Het gelukte mij dit gevaarlijk oord, als Taboe-eiland voor mij nu geworden was, te verlaten, maar altijd denk ik nog met bevreemding aan dit land, waar de menschen liever omkomen van gebrek, dan dat zij zich voeden zullen met iets dat Taboe heet en slechts voor het nemen is, om in hunne behoeften te voorzien. Een land waar men iemand dooden wil of doodt, die dit onzinnig Taboe verbreekt; en iemand, die er zich niet aan stoort, door te nemen wat er voor allen is en de natuur voor allen geeft, als een misdadiger behandelt.

Ik kan je dan ook verzekeren, dat ik mij gelukkig gevoel, niet in zoo'n onzinnige omgeving te *moeten* leven, zooals men op Taboe-eiland aantreft, en ik zou je willen waarschuwen, nooit een voet aan wal te zetten waar dit *on*- neen *waanzinnig* gedoe bestaat." Aldus besloot mijn vriend zijn verhaal.

„Maar als dit Taboe hier eens, ik bedoel: hier onder anderen vorm en naam" . . . . „Onzin," bromde hij. „Onzin man, ga naar bed, je bent niet wel."

„Dit laatste kan waar zijn, als ik volle bakkerswinkels zie met hongerige menschen en kinderen voor de ramen. Dan voel ik iets als Taboekoorts."

Populaire beschouwingen over Anarchie*)

Me dunkt, dat vooral in de laatste dagen, nu er door heel de reactionaire wereld één geroep, één kreet weerklinkt: „Weg met de anarchie!" „Dood aan de anarchisten!" het niet zonder nut zou zijn om eens te zien wat anarchie is, wat de aanhangers dier leer willen. Of het werkelijk waar is, wat men hun ten laste legt, of een deel der menschheid juist ziet, met hen als bloeddorstige moordenaars en een ander deel met hen als een handvol ziekelijke, dwaze, opruiende idealisten te beschouwen, of, zooals een zeer „geachte" spreker in een zeer „geachte" vrijdenkers-vereeniging zeide: „dat anarchisten van de daad misdadigers of krankzinnigen zijn. Of zij om hun onmogelijke theorieën door te drijven, maar roepen: „ruimt op de gansche bende"; en — zelfs de hand aan den ploeg slaan om een aanvang te maken met de opruiming van de in hun oogen schuldigen en onschuldigen; treffende vrouw en man, bourgeois en arbeider, afgevaardigde en koffiehuisbediende:

*) Dit artikel dateert nog van 1894. Het werd opgenomen in het blad Anarchist, Anarchistisch kommunistisch orgaan, onder redactie van H. Van Bloppoel. (Noot van den uitgever.

allen om 't even, 't kan hun niets schelen — en dat alleen om de rol van martelaar te vervullen.

Wij zullen zien of het waar is, dat men om anarchist te zijn noodzakelijkerwijze moet branden van moordlust of ziek van ziel moet wezen; wij willen zien of in de gelederen der anarchisten geen plaats is voor den eerlijken mensch, die door de omstandigheden gedrongen — op welke manier dan ook — tot de overtuiging is gekomen, dat juist het gezag onder iederen vorm de ontwikkeling van het individu en *dus* ook die der maatschappij het meest belemmert, en dat het gezag moet verdwijnen eer er sprake wezen zal van groei

Of de kreet: „Noch God, noch meester" geschreeuw van gekken en moordenaars was? Of het gezegde: „zoolang er nog 2 gulden op elkaar liggen, zal er gezag bestaan" kan worden geuit door op buit beluste dieven? Neen, daar zijn andere drijfveeren.

Gezag, onder welken vorm ook, is verderfelijk, en moet noodzakelijk een maatschappij haar ondergang tegemoet voeren. Individu zoowel als gemeenschap gaan er door ten gronde: en waar *dat* wordt gezien, waar op *dat* feit wordt gewezen door denkers van allerlei richting, waar *dat* wordt gezegd, betoogd en geschreven, daar komt men hun, die de uitkomst dier verschillende meeningen beamen en wenschen te verbreiden, een plaats aanwijzen in de gevangenis of krankzinnigengesticht, of — liever nog — op het schavot. Het komt ons ongerijmd voor te meenen, dat zij die deze denkers zoo beoordeelen, dat doen met eerlijke bedoelingen. Neen wij zijn niet naïf genoeg om dat te gelooven; slechts zelfzucht doet hen zoo spreken en handelen. Slechts de zucht tot zelfbehoud in den laagsten zin van het woord doet hen de aanhangers dier gezag-ondermijnende theoriën vervolgen. De vrees: „waar blijven wij dan?" is in staat om hen er toe te brengen, die idée met het zwaard te willen onderdrukken, en de dragers daarvan te vernietigen; zichzelf alzoo tot moordenaars verlagend.

Evenwel: er heerscht misverstand. Menschen kan men vernietigen, *gedachten* echter nooit. Ideeën regeeren de wereld, en al is dat ook nu gezag, als die ideeën blijken niet voor de gansche menschheid te voldoen, zullen zij zonder geweld, door logisch denken verdwijnen.

Het goede denken is een der machtigste wapenen, waarmede wij denkdieren van nature, begaafd zijn. Niets ter wereld is in staat ons dat te ontnemen. Wel zal het langen tijd den schijn hebben alsof de middelen om het denken te beletten, resultaten afwerpen, zooals slecht onderwijs, goddienerij, knechtschap enz. doch trots alle middelen zal de denker zichzelven den weg banen, die hem in de armen der Vrije Gedachte

voeren zal en vandaar hem anarchist zal maken. Derhalve meen ik, dat zij die strijden tegen het gezag niet onder rubriek: „moordenaars en ziekelijke idealisten" behooren; want elke doordenker moet in hun gelederen aanlanden.

* * *

Thans zullen wij zien wat die ideeën behelzen.

Wat is anarchie?

In elken woordentolk of encyclopaedie kan men lezen, dat het woord (of beter de woordkoppeling) an-archie wil zeggen: afwezigheid van regeering, *regeeringloosheid*; dadelijk bespeuren wij dan ook, dat het woord niet zoo verschrikkelijk is als het thans door de bourgeois-bladen, door liberalen, radicalen, staatssocialisten enz wordt afgeschilderd. Bij hen toch beduidt anarchie een toestand van moord en brand, van roof en plundering.

— Eilieve, laat ons eens zien. Regeeringloosheid wil zeggen: *geen* regeering, welke ook.

— Dat is 'n hersenschim, 'n utopie, voegt men ons toe.

— Meent gij? Geen regeering. Geen *archie*. Geen keizerrijk. Geen koningschap. Geen dictatuur. Geen republiek!

— Nonsens! Iets moet er zijn.

Toen de strijd voor de Vrije gedachte in het laatste tijdperk dezer eeuw zich krachtiger openbaarde dan ooit te voren, was: „iets moet er toch zijn, waardoor het al bestuurd wordt" het gewone stopwoord, waarmee de dompers de voorstanders van het vrije denken aanvielen. En thans? Nu ja, de wetenschap heeft genoeg van zich doen hooren. Het is nu zoo erg niet meer, tot de erkenning te moeten komen, dat zonder God de zon 's ochtends op- en 's avonds ondergaat, de sterren aan den hemel prijken en de planten groeien. Men ziet: vooruigang! Maar . . . . God is weg, de meester bleef. Toch is dit alleen een questie van tijd. Zou het nonsens zijn, te meenen, dat de maatschappij evengoed zonder de meester kan marcheeren, als de aarde zonder God?

— Nog eens, meent gij? Verondersteld, wij waren allen Russen, zuchtend onder het despotisch gezag van den Czaar. Is het dan 'n hersenschim, wanneer men zich daartegen verzet, en b.v. een constitutie eischt?

— Neen, maar dat is ook zeer billijk. Wij zijn evengoed mensch als die Czaar, en vinden het erg onbillijk, om de speelbal zijner luimen te zijn, of de dupe te worden van zijn heerschzucht en willekeur.

— Goed, dat vind ik ook. Dus op alle manieren verzet, schriftelijk zoowel als met de daad. Gij zoudt u daarvoor dan warm maken?

— Zeer zeker.

— En gij zoudt een grondwet verlangen. Desnoods 'n afzetbaar vorst met Kamers, volksleger enz. Allemaal goed. Gij hebt dus geijverd tegen een soevereine regeering en voor 'n constitutioneele. Sonmigen — maar dat waren lasteraars — scholden ook u voor moordenaar en ziekelijk idealist. Maar daaraan hebt ge u niet gestoord. Liberalisme, ontwikkeling, humaniteit en al zulke schoone woorden meer, dat alles was u genoeg om hun laster te minachten. Gij meendet en waart er van overtuigd, dat gij arbeiddet aan de zaak van 't algemeen belang: voor menschelijkheid en recht. En . . . . ach, ik heb het thans in *mijn* macht u te laten overwinnen. Alzoo . . . . gij hebt overwonnen, gij hebt gezegevierd over soevereiniteit, laster incluis. Nu is er 'n constitutioneele vorst op den troon, afzetbaar en al. Ministers, kamers, volksleger, enz. dat alles hebt gij gekregen. Nog is de vreugde der overwinning niet bedaard, en . . . . ziedaar alweer ontevredenen, alweer oppositie want — jammer genoeg voor hen die in rustige rust nu verder zouden willen genieten en de zaken zouden willen behouden zooals ze nu voor hen het beste zijn — de vooruitgang staat niet stil. De menschheid groeit, streeft naar ontwikkeling, excelsior, al hooger. Zij laat zich niet door beschreven papier belemmeren.

— Maar die ontevredenen willen me waarachtig „Geen Koning". „Het volk aan de regeering". „Algemeen Kiesrecht." Enzoovoort.

— Weer aan 't werk, opnieuw aan den arbeid. Nogmaals strijd en laster, vervolging, moord, verbanning, aanslagen . . . . doch, ik zei immers dat ik het thans in mijn macht heb u te laten overwinnen of niet. Ook thans dus weer overwinning. Alzoo weer vreugde en feest, en weer oppositie, ten zooveelste male ontevredenen.

Halt! nu front gemaakt! zoo roept ⁷/₈ der voormalige medestrijders. Tegen soevereiniteit (gezag van den eenling) hebben wij u geholpen; daaronder gingen wij allen gebukt. Tegen 'n koning met 'n grondwet, nu ja: ook daartegen hielpen wij mee. Thans is een republiek gevestigd, en verder gaan wij niet; durft gij, mede-ontevredenen van gisteren, het nu wagen u te verzetten dan zullen *wij*, verstaat ons goed, uw kameraden van voorheen, de regeering steunen (die wij thans zelve zijn), en wij zullen pal staan. Tot hiertoe, en niet verder! Bij God Pluto!*) Thans berust de macht in onze handen en zooals het nu is, is het goed

Kleinzielige dwazen! Uw te keer gaan helpt *niets*. Ook tegenover u handelde men zoo. Kanonnen en godsdienst, ballingschap en schavot, niets werd u bespaard, en toch: gij hebt overwonnen. Zijt gij dan naïf genoeg om te meenen dat uw kameraden van voorheen — thans uw vijanden geworden —

*) Geldgod.

naar uw: „Tot hiertoe, en niet verder" luiateren? Veeleer zullen zij met verachting u den rug toekeeren en ook u bekampen, wetende, dat uw geroep uit vrees voor zelfbehoud ontsproten is.

Ziet toch de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid: strijd — en strijd onder alle vormen. Nooit heeft de denker het dwaas gevonden te kampen voor iets wat op den weg van den menschelijken vooruitgang lag, al waren de kansen nog zoo ongelijk.

Op maatschappelijk terrein: Uit het ruwe recht van den sterkste is de heerschappij van den eenling gekomen en hieruit een koning met een grondwet. (Het bespottelijkste. dat er bestaan kan. Eén die wat **kan**, door.... ja, door wat? gebonden). Uit het koningschap werd de republiek met algemeen stemrecht en de heerschappij van den geldzak. Denkt ge dat men zal blijven staan op den weg van den vooruitgang, en zich steeds zal laten regeeren door iets, wat *niets is*, wat slechts voor iets *geldt*, door iets negatief, zonder innerlijke waarde? Want geld heeft slechts waarde, zoolang die er aan wordt toegekend door ons. Het is daarmee als indertijd met den dwazen tulpenhandel. — De strijders zullen minder in aantal zijn, maar de krijg des te langer en heviger. Ook de ontevredenen hebben hun reserve troepen; ook hun leger zal aangroeien.

Zoo is 't op staatkundig en zoo ook op wetenschappelijk terrein. Giordano Bruno werd verbrand om zijn pantheïstische ideeën; Galileï werd door geweld genoodzaakt zijn stelling te herroepen. Evenals nu, was het ook toen zelfbehoud. Iedere schooljongen weet nu reeds dat de aarde draait. Doch men men heeft wat anders uitgevonden: het draaien der aarde en het stilstaan derzelve, gaan heden ten dage broederlijk hand in hand. Men noemt dat: *moderniseeren*. De staat bezoldigt beider verdedigers, en in het zelfde gebouw leert men het één zoowel. als het ander; verdraagzaamheid, vrijheid van meening heet dat: schoonklinkende *frazen*. — Darwin's bekendste boek „De afstamming van den mensch," werd bij zijn verschijnen door vele geleerden, waaronder mannen van naam, „apen-theorie" genoemd; het werd bespot en verguisd. Waarom? Uit gemakzucht en zelfbehoud. En thans, wie, die op den naam van ontwikkeld mensch wil aanspraak maken, ontkent de gevolgtrekkingen van dien hervormer der oude denkbeelden nog, zoo niet eigenbelang en vrees hem tot liegen dwingen, en hij denken durft? Zoudt ge meenen dat ook die pioniers der wetenschap geen hevigen kamp te voeren hebben gehad op ander gebied... en toch, wie kan stilstand, wie kan achteruitgang op het veld der wetenschap constateeren?

Men ziet dus: de ontwikkeling der menschheid gaat steeds voort, al is haar gang dan ook niet zoo snel.

Och arme! Men heeft geoorloogd, gemoord en gebrand voor allerlei kinderachtige beuzelingen: voor een kruis of een halve maan, voor Roomsch of kettersch, voor Spaansch of Hollandsch, voor heksen en weerwolven, voor dat en dit en voor dit en dat. Zoudt ge dan denken, dat de beweging tegen het gezag — onzen algemeenen vijand — zonder strijd zou kunnen zijn? Neen, het is een reusachtige kamp, gericht tegen al wat heerscht.

Die worsteling aanschouwt men zoowel op staatkundig als op wetenschappelijk gebied. Op wijsgeerig en economisch gebied zoowel als tegen verouderde stellingen. Kortom zij is overal. De strijders, de ontkenners van het gezag stellen vertrouwen in den mensch. Zij willen een vrije gemeenschap, gegrond op het onderling solidariteitsgevoel der individuën. Overal waar men den vijand ontmoet, wordt de strijd aangebonden onder iederen vorm. — Tegen elke regeering. Tegen alle goddienerij. Tegen de rechtspraak. Tegen de legers die 's volks welvaart verslinden. Tegen de zeden, die eischen dat de helft van het menschdom de andere helft onderdanig zij (de vrouw den man n.l.). Tegen het privaat-bezit als oorzaak van de verschrikkelijke wanverhoudingen van thans. Tegen het zweren bij den meester, dat de dood der menschheid is. Tegen leiders die de massa opruien, doch zelf achter de glazen blijven turen.

Wij achten het dwaasheid een normalen mensch, die in 't bezit van twee goede beenen is, aan een hand te willen leiden, evenals een kind van 2 jaar. Wij ontwaren geen reden die er ons van weerhouden kan, te streven naar een maatschappij waarin ieder eenling op eigen beenen loopen, door eigen oogen zien, met eigen hersenen denken zal. Of dat een „ziekelijk ideaal" is, doet niets ter zake.

De mensch moet zich zelve zijn!

Van hen die zich tot de ontwikkelden rekenen en vooruitstrevenden noemen, die dus onze bondgenooten moesten zijn, hooren wij vaak deze bestrijding: „Jawel, Anarchie, regeeringloosheid, dat is in de verre toekomst goed. Laat ons eerst een staat scheppen, waarin het volk baas is, 'n *soc.-dem.-republiek*. Eerst daaraan gearbeid, en dan — later . . . . veel later — anarchie." Deze redeneering is zóó dwaas, dat zij lachwekkend zijn zou, ware zij niet zoo gevaarlijk.

Gesteld, gij moet naar A., doch daar gij den weg niet goed kent of bagage bij u hebt, ziet gij om naar een gids, die u veilig en wel op de bedoelde plaats zal brengen, waar gij wezen moet. Er meldt zich iemand bij u aan, voorzien van alle mogelijke getuigschriften, waarin verklaard wordt, dat hij den goeden weg weet; en gij verlaat u dus op hem. U op weg begevend, ziet gij dat de voor uw afreis verkregen aanduidingen niet overeenstemmen met den weg, dien gij thans volgt. Uw

vraag: „Vriend, zijn wel op den goeden weg?" beantwoordt hij met: „Zeker, zoudt ge denken dat ik den weg niet weet?" — Gij zwijgt uit schaamte; doch na een korte poos ontsnapt gij slechts door een wonder aan het gevaar, van in een afgrond te worden verpletterd. Dat wordt te erg, en gij verstout u nogmaals hem te polsen, om te weten of gij wel *zeker* op den goeden weg zijt, want volgens uw inlichtingen lijkt het in geenen deele op wat het wezen moest. Verbeeld u nu uw verbazing, als gij dien man doodkalm zoudt hooren zeggen: „Ja ziet u, ge moet naar A., maar om daar te komen is het noodig, dat wij eerst over X. gaan, waar gij, — *als* we er komen — niet dan als dood vandaan zult gaan.

Zulke gidsen nemen wij doodeenvoudig niet, we zoeken den weg liever alleen. De vooruitstrevenden die er gidsen en leiders op na houden, zijn dwaas genoeg om de kans te wagen, over X. als lijk te worden getransporteerd, liever dan te trachten zelfstandig het doel van hun tocht te vinden, op eigen kracht vertrouwend.

Nu, goede reis zij hun gewenscht.

Niemand zal ontkennen, dat de maatschappij zooals zij thans is, gebukt gaat onder ge.ag. In plaats van nu aan de opruiming van dat gezag mee te arbeiden, maakt men zich moe, spant men zich in met een ijver, moed en volharding een betere zaak waardig, om niet slechts het gezag te bestendigen, maar het zelfs te versterken. In plaats van te streven naar absentie van gezag en wetten, gaat men er nieuwe bijmaken. Ja, zóó erg zelfs is het, dat men in plaats van een schrede nader bij een vrije maatschappij te komen, door de vervulling van de wenschen der bedoelde fractie een ijzeren staat zou zien verrijzen. Wet op den arbeid. Dwangwet tot uitoefening van het kiesrecht. Wet op algemeenen dienstplicht. Wet op dit, wet op dat, enz.: ja, zoo erg, dat dan behoorlijk zou worden gedecreteerd, wat heden ten dage geen enkele welke verbieden zal.

Laten wij toch nooit vergeten, dat elke wet — zelfs al is die wet met de edelste bedoelingen in het leven geroepen — tot onderdrukking leidt, en het gezag versterkt. Slechts die wetten welke wij natuurwetten noemen en die daarop gegrondvest zijn, zullen recht van bestaan hebben. Een gemeenschap die op natuurlijke wetten is gegrondvest, de natuur bespiedt, hare krachten aan zich onderwerpt, en dienstbaar weet te maken, een zoodanige samenleving zal in waarheid aanspraak mogen maken op den naam *maatschappij*. Elke regeering, die wij in strijd met de natuur zullen trachten daar te stellen, zal ons verlagen, ons doen verkwijnen, moet noodwendig tot den ondergang der menschheid leiden. Zoodra wij een regeering erkennen — welke dan ook — doen wij daarmede

onmiddelijk afstand van onze eigen ontwikkeling als individuen.

Door anderen met onze belangen te belasten, degradeeren wij onszelve. Die eerste stap wordt door anderen gevolgd, en zoo zien wij boven ons een gezag verrijzen, dat — wel is waar onder andere vormen — nog verschrikkelijker zich openbaren zal dan het huidige. De vrije groepeering gaat kwijnen, wordt in haar groei belemmerd, de zelfstandigheid der individuen wordt aan banden gelegd en de regeering laat naar welgevallen groeien of ten ondergaan.

Zien wij de plant haar weg niet vinden, door het hout of door steenspleten, uit het donker naar het voor haar ontwikkeling onontbeerlijk licht?

Is de mensch, het hoogstbegaafde wezen, dan minder dan een plant?

Regeering — hoedanige ook — neemt toe in kracht ten koste der individuen, en daaraan mede te werken lijkt ons een even groote dwaasheid, als begaan wordt door den reiziger, die den gids volgt, welke belooft hem naar A te zullen brengen, doch dan verzekert dat niet anders te kunnen, dan door hem eerst te X. te laten omkomen. Ik zoek liever mijn weg zelf. Allen arbeid, alle moeite, welke men aan het opbouwen van zulke kunstmatige regeeringen besteedt, zal niet baten, doch de menschheid slechts in den gang harer ontwikkeling belemmeren, en ik vertrouw dat niemand die hiervan overtuigd is zal willen medewerken aan dergelijke misstanden.

Vrije ontwikkeling geeft leven, brood en vrijheid voor allen.

* * *

De nieuwe richting in de natuurwetenschappen leert ons, dat de mensch zich uit de dierenwereld ontwikkelde tot op den trap van volkomenheid waarop wij ons thans bevinden. Zoover wij dus kunnen nagaan, gevoelden onze oer-voorouders in den eersten tijd niet alleen de behoefte om zich te vereenigen (de mensch is een gezellig levend dier) maar zij erkenden zelfs op periodieke tijdstippen, zooals bij gebrek aan voedsel, oorlog enz., een gezag. Het zou dwaasheid zijn dat te willen ontkennen, want bij de zoogenaamd onbeschaafde volkeren vinden wij er nog de sporen van terug. Dit gezag was — en is nog bij primitief levende volkeren — *het recht van den sterkste.*

Toen door een weinig meer vooruitgang in kennis der natuur van sommigen, een priesterkaste zich kon ontwikkelen ontstond de z.g.n. priesterheerschappij.

Door gebruikmaking van deze meerdere kennis, werden zij als meer bevoorrechtte wezens door hun stamgenooten aangezien.

Op die wijze ontstond naast het recht van den sterkste, het geestelijk gezag of het gezag der priesters. Hoewel rudimentair bestaande, gelden in den tegenwoordigen tijd beide soorten gezag niet meer.

Het recht van den sterkste is vervangen door den eigendom. De krachtige is onderworpen aan den nieteling met geld.

Het zoogenaamd godsgezag is ondermijnd door het kritisch onderzoek der wetenschap. De kennis der natuur duldt geen priesterheerschappij naast zich en laat geen plaats daarvoor. Hoewel wij nu waarnemen dat de ontwikkeling der menschheid het recht der sterksten heeft verdrongen en ook God vrijwel uit het staatkundig leven heeft gesuprimeerd, toch kon de menschheid zich nog niet geheel en al van die sleur losmaken en nog niet geheel zichzelve vertrouwen : ziedaar het *parlementaire stelsel.*

Van zelf spreekt het, dat de leer : „hij zal het wel voor ons doen", niet anders dan met den achteruitgang der individuen gepaard kan gaan. Een maatschappij uit zulke zichzelf verlagende wezens saamgesteld, kan geen voldoende waarborgen voor groei opleveren. Dan slechts als ieder individu genoegzame geestkracht en zelfstandigheid bezit, en zelf de handen aan den ploeg kan en durft slaan, kan de maatschappij groeien. Alle kunstmatg geknutsel deugt niet, is belemmering, voert de maatschappij haar ondergang tegemoet.

Voor wie consequent doordenkt, moet de vrije gedachte gepaard aan het beoefenen der natuurwetenschappen voeren tot *anarchie.* Vrije ontwikkeling kan geen banden dulden, en smeedt bijgevolg zichzelf geen nieuwe ketenen.

Nog eens : wij ontkennen de wetten, en maken dus geen nieuwe.

Een laatste woord wil ik in hoofdzaak wijden aan die middelen welke gebezigd zijn, welke tot anarchie kunnen leiden, meer in het bijzonder in verband met de dynamietaanslagen van den laatsten tijd.

Kunt gij daden als van Ravachol, Vaillant, Emil Henry, enz. billijken, dat optreden voorstaan, voor navolging van hun voorbeeld ijveren ?

Laat ons eens zien wie hier de schuldigen zijn of beter gezegd : wat de oorzaken zijn van dit optreden. Degenen die zich verzetten of de bezitters, de regeerders en hun handlangers. De niets-bezitters, op allerlei wijzen gebonden door gezag, komen in verzet. Het kan niet anders. Bij het bespeuren der schrille wanverhoudingen in de hedendaagsche samenleving, bij het ontdekken der bevoorrechting van één klasse, één groep menschen boven de andere, komt de denker spoedig tot het besluit, dat die toestand niet deugt en er tijdig verandering in moet worden gebracht. Zonder zich te bemoeien met hoogdravende theorieën, welke door de massa slecht begrepen

worden, volgt hij slechts den weg, dien de natuur hem door haar voorbeelden aanwijst.

Verondersteld, er zijn eenige koeien op een kaalgevreten weiland, omringd door slooten en heggen. In het eerst, zeker, berusten zij, maar eindelijk waagt één — de moedigste — het de sloot over te springen, de heg te verbreken en op de naburige weide het voedsel te nemen, dat op het andere land ontbreekt. De andere koeien volgen het haar gegeven voorbeeld. Daar komt de eigenaar aan, doch nu zullen wij zien, dat de geheele kudde, zich solidair gevoelend door de gezamenlijke zucht naar zelfbehoud, zich op haar manier verdedigt, en slechts door geweld te verdrijven is. Elk oogenblik wagen zij dezelfde poging.

Wat kan men hieruit leeren?

De domme koeien, natuurlijker in haar handelen, dan wij beschaafde menschen, storen zich niet aan eigendoms-recht, *alleen geweld verjaagt hen.*

De slotsom is dus gemakkelijk te vatten: Gij hebt honger en geen arbeid, gij besluit de les der koeien op te volgen, maar zijt bevreesd dat, wanneer gij iets wilt aangrijpen, er anderen achter u staan om u te pakken. Zorgt dus sterker te zijn, dan zij; want anders is uw vonnis bij voorbaat geveld. Verovert u dus macht.

Zoo kan alleen geweld blijvend nut opleveren. De Natuur verplicht u als ge honger hebt te eten. Wat belet het u? Papier, en nog eens papier!

Het afkeurend oordeel van velen, over dezen daden zelfs van socialisten, is mijns bedunkens ondoordacht — op z'n zachtst gezegd — en *laag* als er redenen kunnen worden gevonden, die tot het uitvoeren van een of andere daad genoopt hebben. Wie weet de reden, welke iemand beweegt om iets ten uitvoer te brengen, waarbij hij in 99 van de 100 gevallen gevaar loopt zijn leven te verliezen?

Wie kan voor zichzelve instaan, en zeggen: Morgen zal ik niet driftig worden, of iets dergelijks?

Wie kent die talrijke gemoedsbewegingen, die iemand tot een in elk geval van gezindheid tot opoffering getuigende daad leiden kunnen?

Daar is geen plaats voor baantjesjagerij: men kan er slechts z'n hoofd verliezen. Men moge hierin nu eerzucht, grootheidswaanzin, belachelijke navolgingszucht, lust om beroemd te worden zoeken. Wij vinden het goed, doch herinneren slechts aan den versregel:

„Van Speyk deed meer hij offerde zijn leven."

Er zou gelegenheid zijn, ons optreden af te keuren, als wij anarchisten de massa tot moord en diefstal opruiden, en zelve thuis bleven. Doch dat zij verre van ons. Wij weten zulke

toestanden te beoordeelen, wij zullen nooit den opstandeling veroordeelen. Wie echter tot ons zeide: **Werpt dynamiet!** dien zouden wij bedaard antwoorden: **Na u!** Elkeen moet weten dat hij voor zichzelven verantwoordelijk is. Wie zulk een daad volvoert, heeft met al wat hem lief en dierbaar was, afgerekend, en men kan gerust zeggen: Hij is dood! Hij heeft zich van familie, ouders en kinderen weten los te maken, en houdt alleen met zichzelve rekenschap. Het is onze overtuiging, dat 't gebouw der huidige samenleving gesloopt moet worden, alvorens er plaats voor een nieuwe kan zijn. Het is daarom noodig, dat de fundamenten worden ondermijnd, in theorie en in praktijk door mondelinge en schriftelijke uiting onzer ideeën en door daden!

Wil men groei, dan roeie men met forsche hand het onkruid uit, waar het moet, opdat er voor ontwikkeling der plant plaats zij.

Daaraan arbeide ieder in den grooten tuin des maatschappelijken levens, in dien tuin die een lusthof wezen kon, al is hij thans veeleer een woestenij.

Daaraan arbeiden wij, opdat voor een produceerenden arbeider spoedig plaats kome

Gearbeid aan de uitroeiing der parasieten, die evenals het onkruid in den tuin den groei van het goede, edele verstikken.

Aan dat alles gearbeid, op alle manieren, opdat een maatschappij worde geboren, uit vrije groepen samengesteld, gegrondvest op het solidariteits-gevoel der individuen.

Dat is het ideaal der anarchisten,

Dat is anarchie.

Recht. - Macht.

Wanneer wij met den passer een cirkel trekken, dan is de gebogen lijn overal evenwijdig, evenver van het middenpunt verwijderd.

Elke zoogenaamde rechtstoestand, heerschende bij zekere groep van menschen, moet als zoo'n middenpunt van ieder dezer deelnemers te beschouwen zijn. Is dit *niet* het geval, dan is dit geen recht.

* * *

In de geheele organische natuur, bestaat er, behalve „het recht op het leven", „het recht om dit te handhaven" trots alles en allen — gevoegd bij het recht om vrij over de middelen te *beschikken*, die dit handhaven van het leven mogelijk maken — geen ander recht.

Natuur*wetten* en natuur*rechten* zijn één en hetzelfde.

„Natuurrecht is dat recht, dat de natuur aan alle dieren geleerd heeft; want dit *recht* is niet speciaal aan het menschelijk geslacht eigen, maar aan alle dieren, die in de lucht leven (vogels), op de aarde, of in de zee geboren worden. Daarom dan de vereeniging van man en vrouw, die wij huwelijk noemen, daarvan dan het verwekken en opvoeden en kinderen."

Aldus Justinianus.

In de natuur is alles recht of wat nog juister is, zij kent geen recht. Zij handhaaft zich uit haren aard.

Deze natuurwetten zijn voor allen en alles dezelfde en onderworpen daaraan is alles en wij allen met dezelfde strenge noodzakelijkheid.

Deze natuurlijke rechten, door ons even genoemd, zonder welke er geen sprake zijn kan van welk *recht dan ook*, moesten het middenpunt vormen, het allereerste en noodzakelijke, door ieder erkende middenpunt van welk samenzijn der menschen dan ook.

Gelijk het middenpunt in den cirkel overal even ver van de gebogen lijn verwijderd is — evenzoo moet een *recht* door een zekere groep van menschen als *zoodanig* erkend of aangenomen, van alle deelhebbers verwijderd zijn of vrij en gemakkelijk te naderen wezen.

* * *

Alle door ons gekende z.g.n. rechten, die niet haar wezen in de natuur hebben, doch menschelijke uitvindingen zijn, zijn slechts min of meerdere uitingen van macht. Overeenkomsten van maatschappelijk ongelijkwaardige menschen onderstellen dwang en onderwerping. Er is *geen* absoluut recht. Absoluut recht is 'n herschenschim als weleer het begrip God - zonde—goed—enz.

* * *

De door menschen als *recht* genoemde instellingen, veronderstellen gevolgen te zijn van vrijwillige overeenkomsten derzelve, zoo *niet*, dan is dit geen *recht*, doch *machts*opdringen. Recht veronderstelt vrijheid, macht dwang.

* * *

Doordat de belangen van verschillende menschen, levende op denzelfden bodem, met elkaar in botsing kwamen, heeft men gezocht naar middelen — naar een midden — om deze botsingen te voorkomen. Zoo heeft men zekere overeenkomsten gesloten, welke men dan rechts-toestand noemde.

Een zekere rechtstoestand dan ontstaat uit een overeenkomsl vrn *gelijk*waardige wezens, waarbij *alle* belanghebbenden overeengekomen zijn, iets, een zekeren toestand, als *recht*, als een recht te beschouwen: daarom, omdat allen *evenveel* belang bij

een zoodanigen toestand hebben, evenver van dit middenpunt — recht dan geheeten — verwijderd zijn of dit *vrij* naderen kunnen. Is dit *niet* het geval, dan is er geen sprake van een *recht*stoestand, doch van een *machts*opdringen.

Immers als de sterkere den zwakkeren opdringt genoegen te nemen met den door hem voorgestanen rechtstoestand, en de zwakste genoegen *nemen moet* met zulk een dwang om nog erger te voorkomen, ieder zal toestemmen dat er dan van geen *recht*, doch van *dwang* sprake is, van machtsmisbruik. En dit nog te meer erger, als door dezen, den zwakken *opgedrongen* toestand, de evengenoemde, werkelijke natuurlijke rechten worden bedreigd.

* * *

Het begrip recht, voortspruitende uit een menschelijke overeenkomst, is evenals zoovele andere van die begrippen: goed, kwaad enz., aan *verandering* onderhevig; *afhankelijk* ook in hooge mate van tijd en plaats, omgeving e. a. omstandigheden. Toch weet ieder wat in zijn omgeving, tijd en plaats als z.g.n. *recht* erkend wordt en als zoodanig verstaan — al druischt dit vaak *tegen* de *natuurlijke rechten* van ieder onzer in. Naarmate wij onze eerste natuurlijke rechten erkennen, zullen wij ons vrijer kunnen bewegen: naar die mate zullen ook onze begrippen omtrent wat *recht* is of door ons beschouwd wordt als *zoodanig*, ruimer, onbegrensder, hooger, zedelijker zijn.

* * *

Omdat wij verstandelijk en als mensch gevoelende wezens zijn, kunnen wij *recht* eerst dan *recht* noemen, als deze toestand, de allereerste natuurlijke rechten van ieder erkent, als middenpunt eener overeenkomst of samenzijn: en voorts als een door ons in het leven geroepen z.g.n. rechtstoestand, *allen* evenzeer ten goede komt, nuttig en aangenaam voor ieder onzer wezen zal, zoodat er nog van *bevoor*rechting van den een ten koste van den ander sprake is. En dit alles geschiedt zonder aanwending van een buiten de individuen zelf gelegen dwingende macht — doch zij allen uit *innerlijk gevoel*, uit *welbegrepen eigenbelang*, een zoodanigen toestand wenschen en behouden en vrij dezen wijzigen kunnen, wanneer deze hun niet voldoet.

* * *

Een rechtstoestand is niet anders dus te denken, dan als een gegeven te zijn, waar *„recht op 't leven"*, recht om dit te handhaven, recht op *al wat* voor het leven te handhaven benoodigd is, voor ieder in de allereerste plaats bestaat.

Voorts *iets* te zijn, ontsproten uit een vrije overeenkomst van *gelijk*waardige belanghebbenden, waar ieder zoolang aan deelneemt of zich aan onttrekt, zoodra tijdelijke, plaatselijke en andere omstandigheden hem dit zeggen, omdat van absoluut recht geen sprake zijn kan, maar dit van genoemde omstandigheden afhankelijk zijnde, *veranderlijk* is. Is dit niet zoo, dan ontspruit hierdoor, hoe dan ook, een bindend iets, wat *recht* belemmert *recht* te zijn. Zoodanige toestand zal naarmate wij in ons denken, doen, gevoelen, groeien en ontwikkelen, zoodat wij iets dan als recht beschouwen en dit bestaan kan *zonder* en *zelfs tegen* macht.

De begrippen van recht *moeten* en zullen zoodanig groeien, die van *macht* inkrimpen, waardoor de vele thans z.g.n. *rechten* afschuwelijke uitingen slechts van zoovele machten verdwijnen; wat niet anders dan het menschdom ten goede komen zal : dit vrij, sterk, zelfstandig, in één woord weer natuurlijk maken zal. Tot zoolang dus is er in onze z.g.n. maatschappij, gegrondvest als deze is op *gezag* en door gezag in stand gehouden, slechts sprake van *macht* en niet van *recht*, totdat men de natuurlijke rechten van ieder onzer erkent, totdat deze rechten *natuurlijke middenpunten* als *eerste* voorwaarden van een werkelijk menschensamenzijn erkend zullen wezen en bestaan. Wij nu streven er naar een toestand te scheppen waarin recht op 't leven, en recht op *al wat* is, zal zijn. Zonder dit laatste vooral is alle z.g.n. recht een . . . onzin.

Wij streven dus naar absentie van alle *buiten* ons gelegen opgedrongen macht en dwang, waardoor van zelf de door ons allen erkende rechtsbegrippen zullen gehuldigd worden en zullen kunnen ontwikkelen.

* * *

De *rechts*wetenschap die na een goede wijsgeerige beteekenis van het recht zoekt, doet een hopeloos werk. Haar vraag is: wat behoort *wet* te zijn in dit of dat land? *Wets*wetenschap is *geen rechts*wetenschap.

Het *recht* is een eisch van het staatsleven en heeft afgescheiden van het staatsleven niet den minsten zin (Mr. Lotsy). En daar de staat allen door dwang bestaat en bindende *wetten* voorschrijft wat *recht* zal heeten, wat zoo wij zagen een onmogelijkheid is, zoo is mijn meening dat recht alleen als zoodanig ontspruiten kan uit de *vrijwillige overeenkomst* van zekere groep van menschen, die behalve de natuurlijke rechten ieder onzer, een *iets* heeft daargesteld als middenpunt dat voor allen evenzeer te naderen is, waardoor de grootst mogelijke som van geluk dier deelnemers bevorderd is.

De leeraars en beoefenaars *der* en *in de rechten* zooals deze thans gekend worden, *kunnen* geen recht kennen, of — zij

houden op te *zijn* wat *zij zijn*, dat is: zij zijn slechts dienaars van de macht.

Het *recht* is een levend iets, *wet* (dwang) doodt.

Macht nu is een aanwenden van kracht of dwang. Dit is ook toepasselijk op den mensch en op de menschelijke toestanden, zijn samenzijn betreffende. Macht veronderstelt dwang en dwang te kunnen uitoefenen is dus het tegenovergestelde van *vrij* bewegen, dwang is begrenzen — belemmeren.

In den tegenwoordig gevoerden strijd zien wij het kampen om het allereerste recht, ons natuurlijk recht op het leven te veroveren: omdat dit in den loop der tijden ons op allerhande manier met de duizenden z.g.n *rechtstoestanden*, welke wij doorloopen hebben en welke wij op dit oogenblik nog kennen ontfutseld is Men heeft het *recht* van de sterkste. Men had het *recht* van den eersten nacht. Men had en heeft nog het Romeinsche, Joodsche, Indische, Turksche, staats-, kerkelijke, burgerlijke-, militair, handel-, scheeps-, zee- en civielrecht, oorlogs-, maatschappelijk, bijzonder, heerlijk, gemeentelijk, straf- en nog meer rechten. Rechten die waren, zijn en komen zullen — allemaal middenpunten, willekeurig door machtigen daargesteld, in het leven geroepen door belanghebbers van zekere streek of tijd Zoo ooit dan is het met dit begrip, dat men heeft weten te goochelen met woorden en men het menschdom heeft weten te hypnotiseeren, datgene aan te nemen en als recht te erkennen, wat in waarheid niets anders *is* en *was* dan het gevolg van een door *macht* in het leven geroepen toestand.

Wat is het *recht* der sterksten anders dan een *machts*misbruik?

Wat was het *recht* van den eersten nacht anders dan een afschuwelijke instelling welke door *macht* alleen te handhaven was?

Wat is het *recht*, om iemand te fusileeren, die in oorlogstijd weigert te doen wat een bevelvoerend overste in zekere plaats of streek verordent, anders dan misbruik weer van *macht*? Wat het *recht* der meerderwaardigheid van den man tegenover de vrouw?

Wat is het *recht* van den staat die iemand dwingt te doen of te laten wat de persoon in kwestie zelf niet verkiest, anders dan macht? Wat is het *recht* van bestaan van dien staat zelve anders weer dan een opdringen van macht?

Waarop steunt het *recht* der z.g.n. maatschappij die een mensch veroordeelt en straft, omdat hij zich vergreep aan de instellingen dier maatschappij, welke zijn *natuurlijk recht op het leven* onmogelijk maken, anders dan op *macht*?

Hoe zelfs kan men spreken van het *recht* der maatschappij tegenover het individu om deze als een *niets* te mogen beschouwen, als het *recht* dier z.g.n. maatschappij dit eischt? Alsof niet elke maatschappij bestond uit de som der individuen welke haar vormen!

Zoo kan men doorgaan met vragen stellen tot in het oneindige: doch men zal zien dat alle z.g.n. rechten — *geen rechten, slechts machten* zijn, waarvan het middenpunt — *recht* — niet door allen even nabij genaderd worden kan.

Dwang en macht en het niet dulden van een gelijkwaardigen, ons samenzijn betreffenden toestand. Ziedaar al! En toch! Waar is de macht van alle koningen, despoten, Cesars, priesters, krijgsoversten; waar is de macht van alle deze lieden van weleer, welke door den loop der eeuwen heen het leven en welzijn hunner medemenschen aan hen onderworpen, met voeten traden? Verdwenen als zij zelven, omdat wij daaraan ontgroeiden. Omdat hun macht, bindend wel voor zekeren tijd en plaats, *het leven* zelf niet vermocht te dooden.

Heeft ooit de macht van een Cyrus, Alexander, Julius Cesar, Karel den Groote, Mohammed, Kalvijn, Napoleon I, Bismarck een mensch zijn streven naar zijn natuurlijk recht, n l. om te leven en gelukkig te zijn kunnen ontnemen? Neen! Nooit heeft de macht van *wie* en *wat* dan ook het *recht kunnen dooden*, daaronder verstaande ons natuurlijk recht om te leven en den eisch om geluk. Terwijl de menschen tevens allen min of meer het geluk daarvoor voor uw oogen hadden, vanwaar die voortdurende strijd tegen al die macht?

En dit geluk voortspruitende uit onze natuurlijke rechten zoodra de machten ons het volle bezit derzelve niet meer zullen betwisten, dit geluk zal komen trots alle macht. En dan zal het *recht* haar hoogtij vieren, als de *macht* stuiptrekkend nederligt en de *Vrijheid* zijn zal.

Daarom dus, om voor uw recht, uw natuurlijk recht te ijveren, zult gij tegenover al wat belang heeft bij de macht, bij onrecht dus en willekeur, komen te staan.

Het recht, het natuurlijke *recht op 't leven*, het *handhaven daar*van het recht op **alles wat is** kan alléén dan zijn bij *absentie van de macht*. Dit zij en blijve steeds het middenpunt van iedere groepeering van menschen die zich daaromheen scharen zullen en elken nieuwen toestand dan in het leven geroepen en als recht erkend, zal niet dwingend haar macht op u uitoefenen kunnen, zoo als tot heden steeds het geval is geweest.

Macht-dwang voert ons ten doode. — Recht door vrijheid, bepaald middenpunt eener groepeering — is leven.

Moest ik een nieuwe definitie of omschrijving geven, dan is recht: *het vrijwillige, door alle deelnemende belanghebbende gekozen middenpunt eener groepeering of samenzijn van menschen.*

Ten strijd dus tegen alle macht die het *natuurlijk recht* van ieder onzer dreigt te vernietigen, opdat wij als *vrije* wezens zelf bepalen wat ons als *recht* voorkomt te zijn of niet.